

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

VYUŽITÍ OBRAZOVÉHO MATERIÁLU

NA 1. STUPNI ZŠ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Monika Buldrová

Učitelství pro 1. stupeň základní školy

Vedoucí práce: PaedDr. Jana Vejvodová, CSc.

PLZEŇ 2022

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni, 30. března 2022

.....

vlastnoruční podpis

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala své vedoucí práce PaedDr. Janě Vejvodové, CSc., za cenné rady, připomínky a za její trpělivý a vlidný přístup při vedení této diplomové práce. Děkuji také své rodině za trpělivost a podporu poskytovanou během celého studia.

OBSAH

OBSAH	4
ÚVOD	6
TEORETICKÁ ČÁST	8
1 Slohové učivo v RVP ZV	8
1.1 Mluvený a psaný projev	9
1.1.1 Mluvený projev	9
1.1.2 Psaný projev	10
2 Učebnice	12
2.1 Nonverbální složka učebnice	14
2.1.1 Funkce nonverbální složky v učebnici	15
2.1.2 Podoba ilustrace v učebnici	16
2.1.3 Fotografie v učebnici	16
3 Analýza obrazového materiálu ve zkoumaných učebnicích	18
3.1 Zkoumané učebnice	18
3.1.1 Učebnice nakladatelství Fraus	18
3.1.2 Učebnice nakladatelství Nová škola, s. r. o.	19
3.1.3 Učebnice nakladatelství Taktik	20
3.2 Obrazový materiál pro nácvik vypravování podle série obrázků	20
3.2.1 Vypravování podle série obrázků	20
3.2.2 Učebnice pro 2. ročník	22
3.2.3 Učebnice pro 3. ročník	30
3.2.4 Učebnice pro 4. ročník	34
3.2.5 Učebnice pro 5. ročník	43
3.3 Shrnutí	44
PRAKTICKÁ ČÁST	46
4 Výzkum	46
4.1 Cíl výzkumu	46
4.2 Stanovení hypotézy	46
4.3 Popis výzkumu a užití metody	46
4.3.1 Série obrázků vybrané pro písemný test	46
4.3.2 Písemný test a uplatňovaný metodologický postup	48

4.4	Charakteristika zkoumaného vzorku	49
4.5	Interpretace výsledků	51
4.5.1	TEST 1 – série obrázků z učebnice Fraus	51
4.5.2	TEST 2 – série obrázků z učebnice Nová škola, s.r.o.	58
4.6	Výsledky výzkumu	64
5	Přípravy hodin komunikační a slohové výchovy s využitím obrázků	65
5.1	Nácvik vypravování podle série obrázků – Rodinný piknik	65
5.2	Nácvik vypravování podle jednoho obrázku – Výlet	74
5.3	Popis pracovního postupu podle série fotografií – Módní návrhář	80
5.4	Písemný vzkaz – Vlaštovka	85
	ZÁVĚR	90
	RESUMÉ	92
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	93
	SEZNAM OBRÁZKŮ	97
	SEZNAM GRAFŮ	100

ÚVOD

*„Cílem vzdělání a moudrosti je,
aby člověk viděl před sebou jasnou cestu života,
po ní opatrně vykračoval,
pamatoval na minulost, znal přítomnost
a předvídal budoucnost.“*

*„Posláním od začátku do konce
budiž hledati a nalézati způsob,
který by umožnil, aby učitelé méně učili,
žáci se však více naučili,
aby ve školách neměl místa křik,
pocit ošklivosti,
vědomí marné práce.“*

Jan Amos Komenský

Svoji práci začínám slovy Učitele národů. Od jeho smrti uplynulo více než 350 let, avšak jeho odkaz je i po takové době stále živý. Díky svým pedagogickým a didaktickým dílům získal Jan Amos Komenský celosvětový věhlas. *Pochopil podstatnou věc: že násilím se toho dá naučit málo a nemá to efekt, který od vzdělání vyžadoval. Učení musí být podle něj přirozené, směřovat od jednoduššího ke složitějšímu.* (Pražský magazín, 2020).

V této práci se budu zabývat komunikační a slohovou výchovou na 1. stupni základní školy (ZŠ) a využitím obrazového materiálu v rámci její výuky. Bohužel často toto vyučování, které je jednou ze složek předmětu český jazyk a literatura, bývá opomíjeno a považováno za méně důležité. Učitelé se mnohdy zaměřují zejména na jazykovou a literární složku předmětu. Avšak i slohová a komunikační výchova má pro žáka velký přínos. Dokonce učíme-li jazyku, máme mít na mysli, jakým způsobem jazykové vědomosti a dovednosti pomohou rozvíjet komunikační kompetence žáka.

Vybrala jsem si toto téma, protože mám velmi kladný vztah k českému jazyku a zároveň výtvarnému umění – ilustraci i fotografii. Vím, že komunikační a slohová výchova je velmi úzce spjatá s jazykovou výchovou; je třeba funkčně propojovat všechny tři složky předmětu. Výuka slohu ale předává jedinci další, ještě hlubší hodnotu. Přispívá totiž ke kultivovanosti osobnosti žáka. A obrazový materiál, pokud je vhodně použit, napomáhá k pozitivní motivaci žáka věnovat se slohové a komunikační výchově, napomáhá k tomu, aby ji měl rád.

Z vlastní zkušenosti vím, že někteří žáci mají ke slohu kladný vztah od té doby, co se jím začali zabývat. Píší si ve svém volném čase své „knížky“, povídky či komiksy, jsou kreativní. Jakmile dostanou při vyučování slohový úkol, s chutí se do něj pustí. Bývají to většinou žáci, kteří mají pozitivní vztah k četbě. Jsou však i žáci, kteří ke slohu mají vztah spíše negativní. Ač se z nich pravděpodobně nikdy nestanou milovníci psaných či mluvených projevů, je nutné vyučování vést tak, aby se cítili komfortně a uvědomili si, že i oni mohou v této disciplíně ukázat to, co umí.

Tato diplomová práce je rozdělena na dvě části. V teoretické části se zabývám slohovou výchovou v rámci kurikulárních dokumentů RVP a učivem, které do této oblasti patří. Poté analyzuji tři řady aktuálně vydávaných učebnic českého jazyka pro 1. stupeň ZŠ, a to učebnice nakladatelství Fraus, Nová škola, s. r. o., a Taktik. Sleduji obrazový materiál, konkrétně obrázkové série, které jsou do těchto učebnic zařazeny v rámci cvičení k nácvičku vypravování.

Následuje praktická část práce. V ní zkoumám schopnost žáků 4. ročníku vyčíst dějovost ze dvou vybraných sérií obrázků objevujících se v učebnicích pro 4. ročník ZŠ v rámci cvičení k nácvičku vypravování. Následně interpretuji výsledky žákovských prací.

V další části diplomové práce navrhuji vlastní obrazový materiál vhodný pro žáky 4. a 5. ročníku ZŠ, který považuji pro využití v hodinách slohové a komunikační výchovy za funkční. K tomuto materiálu se váže i návrh metodického postupu.

Při psaní této práce jsem se utvrdila ve svém názoru, že slohová a komunikační výchova nesmí být opomíjena, že má velmi důležité místo ve vyučování a že svědomitá a systematická práce přináší výsledky, ze kterých žák čerpá po celý život.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Slohové učivo v RVP ZV

„Rámcové vzdělávací programy (RVP) tvoří obecně závazný rámec pro tvorbu školních vzdělávacích programů škol všech oborů vzdělání v předškolním, základním, základním uměleckém, jazykovém a středním vzdělávání. Do vzdělávání v České republice byly zavedeny zákonem č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).“ (RVP, 2021)

RVP stanovují v jednotlivých etapách vzdělávání doporučené úrovně vzdělání. Jde o etapy předškolního, školního a středního vzdělávání. Každá základní škola si samostatně vypracovává své závazné dokumenty, tzv. Školní vzdělávací programy (ŠVP). Ty uvádí pro každou vzdělávací oblast očekávaný výstup a učivo neboli vzdělávací obsah. Dnes je již pravidlem, že důraz je kladen zejména na uplatnění získaných znalostí a dovedností v běžném životě. Během školní docházky dochází prostřednictvím učiva k rozvíjení klíčových kompetencí, které jsou stanoveny. Klíčovými kompetencemi se rozumí *„souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti.“* (RVP, 2021) K jejich osvojování napomáhají i tzv. průřezová témata, která jsou do ŠVP zařazována. Krůželová (2009, s. 8) říká, že *„právě slohové vyučování otvírá velký prostor k rozvíjení klíčových kompetencí, tj. nejen kompetence komunikativní, která se samozřejmě nabízí jako první, ale i všech ostatních.“*

Výuka slohu neboli slohové vyučování je zařazeno do vzdělávací oblasti Jazyk a jazyková komunikace, která je ve výchovně vzdělávacím procesu charakterizována jako zásadní. Žák během osvojování učiva postupně získává znalosti a dovednosti, které může následně aplikovat v praktickém životě a jeho běžných situacích. Čechová (1998, s. 36) sloh definuje jako *„způsob výstavby jazykového projevu, tj. způsob zpracování obsahu a využití jazykových prostředků. Sloh dává projevu jednotný a charakteristický ráz.“* Ptáčková (1998, s. 4) upřesňuje, že ve slohu jde o *„způsob výběru jazykových prostředků, jejich uspořádání a využití v jazykových projevech.“*

RVP nestanovuje, jak má být učivo oblasti komunikační a slohové výchovy rozděleno do jednotlivých ročníků, tuto skutečnost přesouvá na jednotlivé školy. V praxi to není vždy výhodou, protože obsah učiva může být zařazován nerovnoměrně. Také se neuvádí, zda má být hodina slohu pevně v rozvrhu zadána, nebo se může jednat o pohyblivou složku v rámci českého jazyka. RVP pouze uvádí, že slohu má být věnována jedna hodina týdně. Může se tedy stát, že slohová výchova je ve školách výrazně omezována na úkor jazykové složky předmětu.

1.1 Mluvený a psaný projev

1.1.1 Mluvený projev

Obsah vzdělávání v komunikační a slohové výchově je na 1. stupni základní školy rozdělen na dvě období. V obou obdobích převažuje mluvený projev žáka. Celý proces komunikační a slohové výchovy se zakládá na získávání stylistických znalostí a zlepšování kvality stylizačních činností. Znalosti, které žák postupně získává, se mění na vědomosti. Činnosti se mění na dovednosti, takže žák vhodně volí jazykové prostředky, uplatňuje vhodný slovosled, správně tvoří otázky, zvládne reprodukovat mluvený projev atd. (Hubáček 1990). Čechová (1989, s. 209) uvádí, že „s respektováním hlediska psychologického zvykáme na mluvní vystoupení už žáky nejmladší. Starší mívají zábrany, které musíme postupně odstraňovat, a proto je vhodné začínat s mluvními cvičeními už od předškolních zařízení.“ Učitel by před takovýmito cvičeními vytvořit ve třídě přirozenou komunikační situaci, protože ta je jedním z předpokladů toho, že žáci budou k podobným úkolům přistupovat s chutí. Jsou pak provokováni k aktivitě a je u nich vyvolána potřeba vyslovit se k danému problému (Čechová, 1989, s. 209). „Lze využít i toho, že učitel je pro děti tohoto věku největší autoritou, ty ochotně přejímají nejen jeho názory, napodobují jeho chování, ale někdy i písmo a mluvu, a to úmyslně i neúmyslně.“ (Čechová, 1989, s. 181)

V prvním období (1. – 3. třída) je očekávaným výstupem respektování základních komunikačních pravidel, pečlivá výslovnost, správné dýchání či dodržování řečového

tempa. Žák také zvládne vytvořit svůj krátký mluvený projev na základě vlastních zkušeností, zážitků. Obrazové materiály, kterým je tato práce věnována, zde mají důležitou úlohu. Žák seřazuje ilustrace podle dějové posloupnosti zobrazených dějových složek a vypráví příběh (RVP, 2021).

Ve druhém období (4. a 5. třída) již žák pracuje s informacemi. Rozlišuje je na podstatné a méně podstatné, posuzuje úplnost nebo neúplnost sdělení, dokáže jeho obsah reprodukovat a základní informace si zapamatovat. Je schopen rozpoznat manipulativní jazyk reklamy, orientovat se v komunikačních situacích, správně užívat spisovnou a nespisovnou výslovnost. Jednoduché komunikační žánry ovládá po stránce formální i obsahové. Největší důraz je v prvním období kladen na formy společenského styku, jako jsou pozdrav, oslovení, prosba, omluva, oznámení, vzkaz a dialog, a to právě na základě obrazového materiálu. Ve druhém období si žák upevňuje osvojené učivo a rozvíjí ho např. zahajováním a ukončováním dialogu, nácvikem oslovení a zdvořilého vystupování. Při mluveném projevu se žák zdokonaluje v technice projevu, např. v dýchání či artikulaci. Dále si osvojuje vhodnost vyjadřování vzhledem k dané situaci a konkrétní komunikační žánry a zásady. Ocítá se v různých rolích a využívá i mimojazykové prostředky – gesta a mimiku (RVP, 2021).

Podle Čechové (1985, s. 178) je též *„významným úkolem školy učit žáky vystupovat s nepřipraveným projevem. Zdůrazňujeme přitom nutnost volit témata tak, aby žák nestál před problémem, že o jevu, o němž se má vyjadřovat, ví málo nebo neví nic.“* Učitel by zpravidla neměl žáka v průběhu přednesu přerušovat, aby nenarušil sled jeho myšlení a stylizační proces. Po přednesu je třeba vyzdvihnout klady a vytknout nedostatky projevu. Z psychologických důvodů je upřednostňována sebekritika před kritikou (Čechová, 1985).

1.1.2 Psaný projev

Psaný projev a jeho nácvik je zařazen do vyučování až ve třetím ročníku. Užitečné však je, aby byl již dříve zařazen do hodin českého jazyka jistý typ psaného projevu, ať už jde o jedno slovo, slovní spojení, nebo později větu. Slohové učivo je didaktickou transformací současné stylistiky (Hubáček, 1990).

Slohové útvary, na které je na 1. stupni kladen největší důraz, jsou vypravování a popis. Dalšími slohovými útvary jsou pak krátká zpráva, pozvánka či omluvenka. Dále je do výuky zařazován nácvik správné stylizace dopisu či inzerátu a vyplňování jednoduchých tiskopisů, například přihlášky nebo dotazníku (Svoboda, 1977).

1.2 Didaktické zásady uplatňované ve slohové a komunikační výchově

Výuka slohové výchovy by se měla řídit určitými zásadami, které se vzájemně prolínají, doplňují a ovlivňují.

Aby žák mohl získané zkušenosti uplatňovat v praktickém životě, musí být škola spojena s reálným životem. Učitel by měl předávat žákům vlastní poznatky, umět přitažlivě vyprávět, hodnotit rozumně skutečnost, kultivovaně se vyjadřovat. U slohových cvičení je vždy zásadní volba námětu. Výběr tématu by měl být aktuální a měl by se maximálně vztahovat ke skutečnosti. Předpokladem úspěchu je to, aby měl žák k zadanému tématu pozitivní vztah.

Další důležitou zásadou je přiměřenost věku žáka. Téma musí být vždy vybíráno tak, aby se s ním žák mohl ztotožnit. V prvním období na 1. stupni se navazuje na mateřskou školu, kdy žák tvoří z vět jednoduchých souvětí. Je nutné si všimnout i individuálních zvláštností žáka a podle nich k němu přistupovat. Například dětem málo řečově aktivním dáváme více příležitostí k projevu (Hubáček, 1990). Někdy ale věk žáka může být zavádějícím vodítkem, neboť „*i dítě mladšího věku dokáže přemýšlet nad vážnými problémy a odpovídajícím jazykem formulovat své názory na ně, zatímco tvůrčí kompetenci starších žáků naopak někdy výborně rozvíjejí zdánlivě dětská, např. pohádková témata, která jsou tito žáci většinou schopni uchopit s humorným nadhledem, s jedinečnou a překvapivou kreativitou.*“ (Krůželová, 2009, s. 8)

Učitel musí žáka dostatečně motivovat, potom dosáhne úspěchů i při zvyšování náročnosti úkolů. Například při popisu zvířete má žák kvalitní výsledky, když popisuje vlastní zvíře (David, 2004). „*Žáci nejlépe zvládají úkoly, při jejichž řešení mohou využít vlastních životních zkušeností.*“ (Krůželová, 2009, s. 8)

Důležité je zmínit zásadu názornosti, neboť při živém pozorování dochází ke spojení s aktivní myšlenkovou činností, ideální je uplatňovat názornost s dedukcí. Platí pravidlo, že čím lépe je jedinec motivován, tím je jeho aktivita vyšší a úspěch trvalejší (Hubáček, 1990).

Cílem slohového vyučování podle Hájkové (2021, s. 95) „*jistě nebude vychovávat nové spisovatele, ale zprostředkovat žákům způsoby, jak zaujmout svým textem čtenáře, resp. posluchače, jak zdokonalit své vypravování, jak pobavit či vyvolat estetický zážitek u čtenářů svých textů.*“ K přirozeným potřebám žáka mladšího školního věku patří vyprávět, sdělit tak svému okolí vlastní zážitek nebo něco pozoruhodného a z jeho pohledu zajímavého. Nejděčnějším tématem pro nácvik vypravování jsou právě vlastní příběhy. V kreativních projevech by učitel neměl žáky nijak žánrově omezovat, nezříkat se ani nonsensu (Hájková, 2021, s. 95). Zároveň však Kuželová a Pavlovská (1996) tvrdí, že ač je nejlepším vodítkem při volbě témat zájem dětí, zpracování vlastního zážitku, ke kterému vybízí mnohá cvičení v učebnicích, nemusí být nejšťastnější volbou, neboť „*jsou chápána jako přesný přepis skutečnosti. Tím jsou práce ochuzeny o výsledky dětské fantazie a představivosti, jsou příliš svazovány konkrétností prožitého, nedovolují vybočení do světa snění, do tzv. Říše za zrcadlem.*“ (Kuželová, Pavlovská, 1996, s. 8)

2 Učebnice

Učebnicí rozumíme učební pomůcku obsahující soustavný výklad učiva. Jde o „výtvor zkonstruovaný pro specifické účely edukace“ (Průcha, 1998, s. 13), tedy o edukační konstrukt, který je zhotoven na základě kurikulárních dokumentů. Ty ovlivňují obsahovou stránku učebnic i výchovně vzdělávací cíle v nich obsažené.

Mnoho učitelů používá učebnice jako osnovy pro svou výuku nebo je využívá při práci v hodinách. Z učebnic též učitel zadává domácí práce a čerpá inspirace pro otázky či další aktivity v hodinách. Vždy však záleží na kvalitě obsahu a celkovém zpracování učebnic. Vzhledem k velkému významu a širokému využití tohoto didaktického prostředku je vhodné ho zkoumat a na základě výzkumů ho stále zdokonalovat.

Učebnice je tedy nejpoužívanější knihou ve škole a zároveň velice důležitým didaktickým prostředkem s dlouhou historií. Jednotlivé učebnice se liší v tom, jakou formou zprostředkovávají žákům učivo, jak předávají a prezentují informace. Kromě předávání učiva učebnice také formují hodnoty a postoje žáků. Můžeme od veřejnosti slyšet názory, že pro výuku není učebnice potřeba. Dnes jsou učebnice často suplovány internetem, audiovizuálními pomůckami a jinými technologiemi. Přesto však výzkumy ukazují, že učitelé, žáci, jejich rodiče, a hlavně pedagogičtí odborníci považují učebnice za nepostradatelné, a to i v zemích technologicky nejvyspělejších, kam patří USA či Japonsko (Sikorová, 2004).

Každá učebnice se váže k určitému předmětu a její využití je široké. Obsahuje nejen výkladový text, ale též úkoly, shrnutí, přehledy, a zejména nákresy, tabulky a obrázky. Svoji službu prokáže jak při vyučování, tak při domácím samostudiu. Má mnoho didaktických funkcí – učivo sděluje, žáci si ho díky ní upevňují, opakují, poskytuje osnovu učiva, protože často koresponduje se školním vzdělávacím plánem. Učebnice ale také pomáhá při realizaci výchovných cílů ve vyučování, má vliv na formování žáka, jeho hodnotový systém a náhled na svět. Vizuelní materiály v učebnicích plní mnoho důležitých funkcí, jsou jejich nonverbální složkou. Nonverbální složka učebnic ale nebývá tak často analyzována jako ta verbální. Vzhledem k tématu diplomové práce se při analýze soustředíme především na nonverbální stránku učebnic.

Učebnice patří do kategorie, která se nazývá *školní knihy*. Mezi ně můžeme zařadit i další knihy s možností používání při výuce. Jde o pracovní sešity, čítanky, atlasy atd. Školní knihou se rozumí „*literární vyučovací prostředek, který byl jako polygrafický výrobek v knižní nebo brožované podobě vytvořen... na základě učebních osnov a určen k cílevědomé podpoře výchovného a vzdělávacího procesu v souladu se zájmy společnosti*“ (Eisenhuth, Schulze, Strietzel, 1977, s. 17). Ve školních knihách je učivo realizováno pomocí slova a obrazu neboli „*konkretizuje pomocí specifických prostředků cíle, obsah a didakticko-metodickou koncepci učebních osnov*“ (Eisenhuth, Schulze, Strietzel, 1977, s. 18). A právě obraz je složkou, které se budeme v této práci věnovat.

2.1 Nonverbální složka učebnice

Co znamená *nonverbální složka učebnice*? Jde o složku, ve které nefiguruje slovo, tedy o vše, co se v učebnici vyskytuje, kromě textu. Nonverbální složka je souhrnem vizuálních prvků v učebnici. Do nonverbální složky však patří i grafy, diagramy, mapy a schémata, tudíž i text, který je jejich součástí, např. popisky, legenda či jiné vysvětlivky. Proč tento text patří do nonverbální složky? Protože primárně nejde o to, co je napsáno, ale co je zobrazeno. K nonverbální složce se řadí také tabulky, jelikož je důležitější, jak je tabulka navržena a uspořádána, než co je jejím obsahem.

Do nonverbální složky učebnic patří *obrazový materiál*. Mareš (1995, s. 318) tento pojem s nonverbální složkou ztotožňuje, ale zatímco např. úsečka oddělující dva texty také patří k nonverbální složce, nemůžeme ji považovat za obraz, tudíž tyto pojmy ztotožnit nemůžeme. Obrazový materiál můžeme ztotožnit s pojmem ilustrace, neboť pokud ilustrujeme (zobrazujeme), získáváme obrazový materiál. Hauser a Ondrášková (1991, s. 28) uvádí, že „*jazykové učebnice jsou ilustrovány autory dětem důvěrně známými z dětské literatury.*“ Ilustrace pak podle jejich funkce můžeme rozčlenit takto:

- 1) Obrázky ilustrační, které se obsahem vztahují k textu cvičení, ilustrují ho. Tyto ilustrace vycházejí vstříc psychologii dítěte, získávají si jejich zájem.

- 2) Ilustrace. Ty plní ryze didaktickou funkci.

- a) Obrázek nebo série obrázků, podle kterých má žák vypravovat. Nejčastěji jsou tyto obrázky použity ve slohové části učebnic.
- b) Obrázky zobrazující skutečnosti, které má žák pojmenovávat, případně ještě dále jejich pojmenování třídit podle různých kritérií.
- c) Obrázky, které nahrazují některá slova ve větách. Fungují většinou při nácvičku pravopisu. Jde o způsob známý z dětské literatury určené této věkové kategorii dětí a tyto ilustrace se objevují pouze v učebnicích pro 2. ročník (Hauser a Ondrášková (1991).

Do obrazového materiálu patří i fotografie. Hubáček (1989) zmiňuje v této souvislosti diafilm, který může převzít funkci obrázků ve slohových částech učebnic. V dnešní době můžeme tento prostředek nahradit moderními technologiemi. Téměř v každé třídě je dnes počítač s dataprojektorem. Lze tedy „*promítat i jednotlivé fotografie, ilustrace z knih, výstřižky z ilustrovaných časopisů, novin atd. Učitel zváží*

i vhodné zařazení vlastní kresby na tabuli, uplatnění skutečných předmětů nebo jejich modelů.“ (Hubáček 1989, s. 219)

2.1.1 Funkce nonverbální složky v učebnici

Prvky nonverbální složky jsou velmi významné a plní v učebnicích mnoho funkcí. Všechny tyto prvky jsou vytvořeny a případně upraveny podle estetických a zároveň didaktických kritérií pro výchovně vzdělávací proces (Macek, 1984, s. 455), slouží tak k naplnění principu názornosti ve výuce (Průcha, 1998, s. 102). Obraz je jedním z nejstarších, nejběžnějších a nejužívanějších didaktických prostředků (Macek, 1984, s. 453).

Jsou-li obrázky správně umístěny, jsou pro žáky lépe zapamatovatelné, získávání informací je z nich rychlejší než z textu. Pomocí obrázků lze znázornit předměty, osoby, vztahy a situace, tedy procesy a souvislosti. Tam, kde nestačí slova, často pomůže obraz. Naopak tam, kde je obraz, mohou vznikat slova. A to je důvodem, proč se do slohové části učebnic českého jazyka zařazuje obrazový materiál.

Obrázky, které žáka zaujmou, ho mohou motivovat k dalšímu zájmu o dané téma. Díky nim žák může leccos lépe pochopit, poznat či si zapamatovat. Navíc obrázky pomáhají rozvíjet fantazii a nutí žáka samostatně přemýšlet. Je samozřejmé, že práce s ilustracemi přispívá k rozvoji kreativity žáka. *„Obrázková osnova představuje významnou oporu při budování kompetencí malých vypravěčů, užíváme ji za účelem budování zápletky a jednotlivých konfliktů, uvědomování si dějové posloupnosti a gradace příběhu, estetických kvalit atd.“* (Štěpáník, 2020, s. 191)

Může mít obrazový materiál v učebnicích na žáka i negativní vliv? Pokud výtvarné pojetí obrazového materiálu nespĺňuje požadavek názornosti, může docházet ke špatnému pochopení učiva. Učitel by měl žáky rozvíjet ve vizuální gramotnosti. Můžeme ji definovat jako *„soubor schopností a dovedností, kterými jedinec disponuje a s jehož pomocí je s to porozumět vizuálním prostředkům a dokáže je používat při komunikaci s jinými lidmi“* (Spousta, 2007, s. 26). Vizuální gramotnost není vrozená, takže její rozvoj je velmi důležitý. V rodině i ve škole.

2.1.2 Podoba ilustrace v učebnici

„Vizuální materiál by měl být vybírán tak, aby řídil, reguloval a rozvíjel efektivní učení“ (Macek, 1984, s. 460). Nadbytek detailů ilustraci zbytečně zatěžuje, pozornost žáka je pak odváděna od hlavního účelu obrázku. Na dobré ilustraci není zobrazeno více než sedm objektů, neboť by jinak její pochopení trvalo déle, než je nutné. Zobrazení by mělo být jednoduché, a pokud pozadí není důležité, není důvod, aby bylo zobrazováno. Každý obrázek by měl zahrnovat minimálně jeden známý objekt. Pokud se jedná o ilustraci vztahující se k textu, měla by z něj ilustrace vycházet. Také je samozřejmé, že by měla ilustrace souviset s probíraným učivem (Macek, 1984).

Podle Mikka (2000, s. 286) jsou u ilustrací velmi důležité barvy. Efektivnější a přitažlivější jsou barevné obrázky než černobílé. Je nutné správně zvolit barevné kombinace. Barvy totiž mohou ovlivnit i stav žáka, jeho touhu k aktivitě či naopak únavu. Světlé barvy mohou vyvolávat kladné emoce, tmavé barvy ty záporné. Zároveň teplé barvy žáka aktivizují, studené ho spíše uklidňují. Ilustrace by však neměla mít příliš mnoho barev, protože je pak pozornost odváděna od důležitějších věcí. Pokud se však autor obrázku snaží o zobrazení reálného objektu, jeho barvy by měly být reálné (Kukemelk, 1995, s. 151). Kukemelk (1995, s. 152) také hovoří o významu úhlu pohledu, ze kterého jsou jednotlivé objekty zobrazeny. Objekt působí důležitě a mohutně, je-li na něj pohlíženo zespoda. Pokud je na něj pohlíženo shora, působí jako nedůležitý a malý. Obrázky osob pak autor dělí na dvě skupiny podle toho, zda se osoba dívá na čtenáře, nebo ne: Osoba, která se na obrázku na čtenáře dívá, vyžaduje doplňující informaci. Naopak osoba na obrázku, která se na čtenáře nedívá, informaci sama nabízí.

2.1.3 Fotografie v učebnici

Fotografie jsou důležitým vizuálním prvkem, který poskytuje sdělení i bez čtení textu a poskytuje žákům představu o probíraném učivu. Dnes jsou samozřejmou součástí mnoha učebnic a stále jich přibývá. Dříve se fotografie vyskytovaly zejména v učebnicích zeměpisu, dnes už s nimi pracují i některé učebnice českého jazyka.

O fotografii v rámci slohové výchovy hovoří Ptáčková (1998, s. 31): „*Jiným inovačním zdrojem je aplikace fotografického záznamu. Tak místo souvislého vyprávění určitých událostí je lze zachytit popisně tím, že několik výjevů z daného děje tzv. vyfotografujeme a jednotlivé záběry aparátu prostě popisujeme jako skutečné fotografie. Fotografie lze využít v hodinách slohu ještě v mnoha dalších aspektech. Je možné např. zadat žákům popis některých aktuálních fotografií z časopisu, a učit je tak spolu s fotografem vidět podoby současného světa ve velké šíři i s pochopením jeho vnitřních konfliktů. Je možné použít určité fotografie i jako inspiračního prvku k vlastním popisným asociacím či k různým emotivním projevům.*“

Podle Yasara a Seremeta (2007, s. 165) je při používání fotografií v učebnicích potřeba brát v úvahu, že každá fotografie by měla prezentovat samostatnou myšlenku. Vepředu by mělo být to, co je na ní podstatné. Osoby na fotografiích zobrazujících činnosti či práce by se neměly dívat do objektivu. Fotografie by rozhodně neměly být rozmazané či rozostřené. Měly by ukazovat autentický pohled bez detailů, které pro daný úkol nejsou podstatné.

3 Analýza obrazového materiálu ve zkoumaných učebnicích

Pro diplomovou práci jsem zvolila tři aktuálně vydávané řady učebnic českého jazyka pro 1. stupeň ZŠ. Zajímalo mě, jaký obrazový materiál jejich autoři vybrali pro slohové učivo. Zaměřila jsem se na obrazový materiál související s tematickým celkem vypravování, a to na cvičení zaměřená na výcvik vypravování podle série obrázků.

Analyzovala jsem učebnice nakladatelství Fraus, Nová škola, s. r. o., a Taktik. Zpracování všech vybraných řad je na základě požadavků daných Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání (RVP ZV). Analýza obrazového materiálu učebnic se týká slohového útvaru vyskytujícího se na 1. stupni ZŠ – vypravování podle série obrázků.

3.1 Zkoumané učebnice

3.1.1 Učebnice nakladatelství Fraus

Jedná se o řadu učebnic nové generace vydanou v letech 2019–2021. Tato řada zatím nezahrnuje učebnici pro 5. ročník, nakladatelství ji plánuje až pro školní rok 2022/23. V této řadě učebnic je učivo zpracováno odlišným způsobem. Učebnice nové generace vychází z koncepce původní řady a zohledňuje připomínky učitelů z praxe. Od původní řady se liší svou grafikou a strukturou. Učebnice slibují organické propojení slohových a komunikačních cvičení s výkladem jazykového učiva a procvičováním. Dále nakladatelství vyzdvihuje originální didaktické texty s živými tématy současného moderního světa a větší ilustrace, se kterými se pracuje jako s didaktickým materiálem (Fraus, 2022).

Slohová část je v učebnicích začleněna do jazykové části, není od ní výrazně oddělena. Každá kapitola nese své téma a obsahuje úvodní text. Tématu se pak věnují všechna následující cvičení v kapitole, jazyková i slohová. Slohová cvičení jsou

obohacena fotografiemi nebo ilustracemi. Učebnice mají 120–140 stran (formát 195 x 260 mm).

Ke každé učebnici této řady existuje též pracovní sešit, tzv. hybridní. Díky unikátní kódům na každé straně tematicky propojuje tištěný obsah s on-line procvičováním zdarma. S učebnicí je přímo provázán, takže žákům usnadňuje orientaci.

Ilustrátorkou učebnice pro 2. ročník je Katarina Gasko, pro 3. ročník Markéta Vydrová a pro 4. ročník Ester Kuchynková. Mezi autory obrazového materiálu patří Karel Brož, Anna Khunová, Jiří Slíva, Katarina Gasko, Michael Fiala, Čestmír Jíra nebo Petra Hajská.

Nakladatelství Fraus stále nabízí i starší řadu učebnic českého jazyka pro 2. až 5. ročník ZŠ, vydanou v letech 2008–2011. Ilustrátory těchto učebnic jsou Andrea Tachezyová, Markéta Vydrová a Rudolf Štorkán. Učebnice mají stejnou velikost i podobný design přebalu. Tato řada využívá stejná či podobná cvičení jako řada nové generace, popsaná výše, avšak obrazový materiál je odlišný. Rozhodla jsem se tyto dvě řady učebnic, respektive jejich obrazový materiál využít ke stejným slohovým cvičením, porovnat. Zajímavým faktem je, že obrazový materiál v nové řadě učebnic není vždy lépe uchopen než ten původní, jak by se mohlo očekávat.

3.1.2 Učebnice nakladatelství Nová škola, s. r. o.

Nakladatelství Nová škola nabízí novou řadu učebnic a pracovních sešitů pod názvem Duhová řada. Učebnice a pracovní sešity umožňují naplnění všech očekávaných výstupů v předmětu český jazyk. V učebnicích se prolíná výuka psaní a čtení s činnostmi komunikačního charakteru. Učebnice nabízí obraz světa, ve kterém se žák pohybuje. Obsahují velké množství ilustrací, systematicky barevně odlišují podstatné informace a užívají piktogramy usnadňující orientaci. V učebnicích jsou průběžně zařazována slohová cvičení pro nácvik základních slohových útvarů i běžné komunikační slohové dovednosti. Učebnice také podporují čtení s porozuměním. Zařazují i obtížnější úkoly a dávají tak prostor individuálnímu rozvoji žáků. Zároveň ale podporují spolupráci a vzájemnou komunikaci žáků svými náměty na práci ve dvojicích či skupinách a dbají i na mezipředmětové vazby (NNS, 2022).

Učebnice jsou vydané v roce 2021, mají 112–144 stran a jejich formát je B5. Ilustrace vytvořila Andrea Schindlerová.

3.1.3 Učebnice nakladatelství Taktik

Nakladatelství Taktik nabízí v rámci své koncepce pro výuku českého jazyka na 1. stupni ZŠ ucelenou řadu učebnic s názvem Hravá čeština, vydanou v roce 2016. Tato řada je doplněna i pracovními sešity a dalšími nástroji (písankami, čítankami, pracovními listy, čtenářskými deníky, slohovou výchovou atd.). Řada těchto učebnic je v souladu s RVP. Učebnice od 2. do 5. ročníku mají 120–128 moderně zpracovaných celobarevných stran (formát B5), které podporují motivaci a kreativitu žáků. Řada je sestavena odborným týmem pedagogů a lektorů, kteří mají vlastní zkušenost s výukou na 1. stupni. Učebnice má vždy ústřední téma, které žáky motivuje k práci (Taktik, 2022).

Učebnice je rozdělena na jazykové vyučování a komunikační a slohovou výchovu. Slohová část je tudíž v učebnicích pro 3. – 5. ročník přehledně oddělena do druhé části. V učebnici pro 2. ročník je slohová část zařazena do části jazykové. Grafika je použita tak, aby rozvíjela představivost žáka, úlohy zahrnují prvky moderní komunikace, jsou nápadité a hravé. Ilustrátorkou všech učebnic je Michaela Slezáková, v učebnici pro 2. ročník spolupracuje se Sárrou Doležalovou a Štěpánkou Hejlovou.

3.2 Obrazový materiál pro nácvik vypravování podle série obrázků

3.2.1 Vypravování podle série obrázků

Na rozdíl od izolovaného obrázku, který má blíže spíše k nácviku popisného postupu, se série obrázků častěji využívá k nácviku vyprávění. Je nazývána obrázkovou osnovou. Série obrázků má motivační funkci, ale důležitým předpokladem je žákova zkušenost v oblasti, do které výtvarně znázorněný obsah patří, a také vhodnost série obrázků ke slohové lekci. Větší roli ve schopnosti vyčíst děj však hraje zkušenost žáka než jeho věk. Obrázky v sérii by měly mít specifické vlastnosti, například opakovaný

motiv a prvky, např. určitou část oblečení. V učebnicích je tento jev většinou respektován, ale pokud učitel kreslí na tabuli své obrázky, měl by si toho být vědom. Dalším zajímavým aspektem je barva pozadí (Hubáček, 1982). „*Modř v horní polovině obrázku chápe žák vždy jako oblohu, nikdy ji nepřečte jako moře zvedající se až k obzoru. Obrázek obývacího pokoje provedený v celkovém žlutém nebo oranžovém tónu chápe žák jako večerní scénu, nikoli jako prostor ozářený sluncem atd.*“ (Hubáček, 1982, s. 329)

Hubáček (1982) též zmiňuje nutnost redukce obrázků v sérii. Obvykle jich stačí 4 až 5, avšak pokud je série obrázků určena k reprodukci příběhu a neslouží pouze jako osnova, může se stát, že je žák s reprodukcí „rychle hotov“, uchopí děj příliš povrchně, protože do hloubky mu neporozumí. Dobře vypracovaná série obrázků tedy mnohem lépe zachycuje příčinnou následnost mezi jednotlivými prvky děje než osnova verbální. Opět ale záleží na zkušenostech žáka, příliš „senzační“ osnova zde neplní svůj účel. Někdy se může stát, že autor obrázků zbytečnými prvky odvádí žákovu pozornost od hlavní dějové linky. Záleží na dovednosti autora obrázků, jak dobře se mu podaří znázornit začátek děje, vyvrcholení a rozuzlení. Ideálním postupem je postupné přiřazování krátkého textu, dalo by se říci nadpisu, ke každému obrázku. Není však vhodné, aby tyto texty již byly u obrázku napsány, neboť dochází k deformaci žakovského projevu, jak se snaží skloubit dohromady přečtené s tím, co vymyslel. Pokud žáci texty přiřazují sami, znázorněný děj jim tato aktivita může přiblížit. Učitel by však neměl vyžadovat, aby texty byly poté v přesném znění zakomponovány do vyprávění.

Pokud užije učitel sérii obrázků, kterou si sám připravil, může začít tím, že je žákům předloží v přeházeném pořadí. Ti sami brzy přijdou na to, že jejich sled není správný, mohou pracovat ve dvojicích či ve větších skupinách. Další možností je sestavit osnovu tak, že žák je motivován příběh dokončit pomocí vlastní fantazie. Vždy je dobré na místo vynechaného obrázku (na konci či uprostřed) předložit žákům prázdný list papíru (prázdný rámeček). Ten je pomůckou, která žákovi napovídá, že na tomto místě „něco chybí“ a očekává se od něj, aby chybějící děj vymyslel sám.

Při nácviu reprodukce má obrázková předloha jisté výhody. Je takzvaným mezistupněm mezi realitou a jejím jazykovým zpracováním. Nese však i nevýhody, a to v případě, že žáci jednotlivé obrázky pouze popisují a od sebe je izolují. Též v případě nezkušenosti žáka s touto formou výuky, kdy si neuvědomí, že první obrázek se dá

verbálně vyjádřit jako úvod vypravování atd. Na rozdíl od textové předlohy neaktivizuje obrazový materiál tak výrazně slovní zásobu žáka. Často také dochází k tomu, že žák bez učitelovy pomoci nedokáže proniknout do samotného děje (Hubáček, 1982).

Dle Hubáčka se málo osvědčují do obrázků vložené textové bubliny s přímou řečí postav. Jde-li tudíž o komiksovou formu obrazového materiálu, pro žáka bývá obtížné začlenit hotové verbální prvky do svého projevu. Lepším řešením je vést žáka k vlastním formulacím přímé řeči postav. To platí i v případě, že jsou pod obrázky předepsané krátké texty shrnující děj (Hubáček, 1982).

Celkově lze říci, že série obrázků hraje při nácviu vypravování významnou roli, patří k prostředkům, které slohový výcvik stimulují, ale aby bylo dosaženo žádoucích cílů, je nutné metodické vedení žáků a dodržování výše popsaných zásad.

V analýze učebnic budu sledovat především dějovost série, která je nutným předpokladem k dobrému nácviu vypravování, ale také celkovou kompozici obrázků.

3.2.2 Učebnice pro 2. ročník

V učebnici pro 2. ročník (2019) od nakladatelství Fraus je k nácviu vypravování použita ilustrovaná série obrázků. Obrázky, které vytvořila ilustrátorka Katarina Gasko, jsou seřazené podle posloupnosti děje, žák podle nich vypráví, co se přihodilo. Tato ilustrace je vytvořena digitálně, pozadí je čisté, barevně rozlišuje interiér a exteriér. Celý obraz je laděn do modré, žluté a hnědé barvy, působí příjemně. Žák se lehce ztotožní s hlavním aktérem příběhu díky podobnému věku a zároveň moderním technologiím, které dnešní děti již ve druhé třídě ve většině případů využívají. Konkrétně jde o mobilní telefon, který je zde zobrazen. Výrazy ve tvářích aktérů korespondují s příběhem, žák tudíž díky nim snadno odhadne atmosféru příběhu. Jak by se mohlo na první pohled zdát, nejasným obrázkem z hlediska vyjádření děje je v pořadí druhý obrázek. Chlapec píše dopis či jiný text, není však příliš jasné, jak tato skutečnost zapadá do příběhu. Série obrázků se však váže k úvodnímu textu kapitoly a také ke cvičení výše, ve kterém je vysvětleno, komu chlapec dopis píše. Je tedy na učiteli, aby žáky na vypravování podle této série obrázků řádně připravil.

- 14 Text Na rybách vypráví Dan. Před odchodem na ryby napsal dědovi vzkaz.

*Hi jsme s babičkou na ryby.
Vrátíme se za dvě hodiny.*

- Když děda přišel domů, vzkaz si přečetl. Ale nerozuměl mu. Co myslíš, že je ve vzkazu nejasného? Vysvětli proč.

- 15 Prohlédni si, jak jdou obrázky za sebou. Napiš si ke každému slova:

- * nejprve podstatná jména,
- * potom slovesa.

- Vyprávěj podle obrázkové osnovy o Danově odpoledni. Využij při tom slova, která sis napsal/a.

Zdroj obrázku: KOSOVI, Jaroslava et al. Český jazyk pro 2. ročník základní školy. PLZEŇ: FRAUS, 2019, s. 112. ISBN 978-80-7489-452-7

Učebnice Fraus pro 2. ročník (2007), ilustrovaná Andreou Tachezyovou, však využila ke stejnému cvičení jinou obrázkovou sérii. Jde taktéž o digitální kresbu, obrázky obsahují stejné objekty, avšak v jiných pozicích. Pozadí obrázků zobrazujících interiér není žlutý, ale autorka jej ponechala bílý. Asi nejvýraznějším rozdílem je zobrazení mobilního telefonu, který je zde tlačítkový, v nové učebnici již tzv. chytrý. Dále můžeme porovnat poslední obrázek v sérii, na kterém je v této učebnici zobrazen kamarád Lukáš na invalidním vozíku. V učebnici nové je Lukáš bez zdravotního omezení. Důvod

neponechání tohoto zobrazení i v nové učebnici je zajímavým jevem a jistě by srovnání obou sérií obrázků ve třídě mohlo vést k plodné diskuzi.

Obrazový materiál 2: Učebnice Fraus pro 2. ročník, s. 110, cvičení 13, ilustrace Andrea Tachezyová

13 Napiš si slova k obrázkům:

- nejprve podstatná jména,
- potom slovesa.

■ Vyprávěj podle obrázkové osnovy o Danově odpoledni.
Využij při tom slova, která sis napsal(a).

14 Vymysli krátké dokončení vět.

- Dan psal vzkaz pro dědu, protože...
- Babička a Dan šli na ryby s panem Kalouskem, protože...
- Dan psal SMS Lukášovi, protože...
- Dan měl dobrou večeři, protože...

Zdroj obrázku: KOSOŤÁ, Jaroslava et al. Český jazyk pro 2. ročník základní školy. PLZEŇ: FRAUS, 2007, s. 110. ISBN 978-80-7238-857-8

Učebnice pro 2. ročník od Nové školy, s. r. o., pracuje se sérií obrázků určených pro nácvik vypravování ve dvou cvičeních. První cvičení je zaměřeno na pohádku O Červené karkulce, kterou si má žák za pomoci úvodního textu a tří obrázků vybavit a následně ji převyprávět. Obrázky jsou pouze tři, protože jde o známou pohádku, kterou si žák pouze připomene. Jde o digitálně zpracovanou ilustraci od autorky Andrey Schindlerové, která kromě hlavních postav příběhu detailně zobrazuje i jejich okolí.

Jednotlivé obrázky jsou zaplněné motivy, ale žák jednoduše rozezná objekt od pozadí, barvy jsou zvolené tak, že děj je čitelný. Jediným motivem, o kterém by žáci mohli pochybovat, je výraz ve tváři vlka. V celé sérii je vlk zobrazován s úsměvem, působí tedy jako „hodný a roztomilý pejsek“. Ač se vlk v rámci své role mohl v pohádce tvářit jako kamarád, bylo by vhodné ho alespoň na jednom z obrázků vyobrazit reálně – jako představitele zla. Dále se předpokládá, že děti pohádku znají. V případě, že by tomu tak nebylo, dle těchto tří obrázků není žák schopen děj rozpoznat.

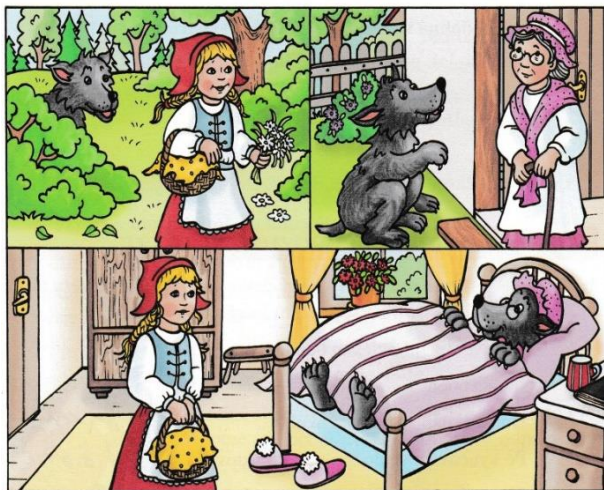
Obrazový materiál 3: Učebnice Nová škola, s. r. o., pro 2. ročník, s. 8, cvičení 2, ilustrace Andrea Schindlerová

VYJADŘOVÁNÍ ÚSTNÍ A PÍSEMNÉ

1. Agáta má moc ráda pohádky. Poznáš, kterou má nejraději?

Byla jednou jedna hodná a roztomilá dívka. Nosila červený čepček. Všichni ji měli rádi. Dívka často navštěvovala babičku v její chaloupce za lesem. Jednoho dne babička onemocněla. Maminka upekla koláče. Dala je do košíčku.

2. Prohlédni si obrázky a pokračuj ve vypravování pohádky.

3. Dokonči pohádku.

! Vypravujeme tak, jak se události postupně staly.

4. Vyjmenuj postavy, které jsou v pohádce. Pohádku si zahrajte.

Zdroj obrázku: KONŮPKOVÁ, Monika; MARKOVÁ, Hana. Český jazyk 2, učebnice pro 2. ročník.

BRNO: NOVÁ ŠKOLA, s.r.o., 2021, s. 8. ISBN 978-80-7600-214-2

Druhé cvičení k nácviku vypravování podle série obrázků obsahuje čtyři obrázky jdoucí za sebou podle dějové posloupnosti. Žák podle nich vypráví, co se událo, a následně odpovídá na otázky. Ilustrace jsou lehce pochopitelné a pro žáka čitelné, očekává se, že žák ve 2. třídě rozpozná včelu a možná má i osobní zkušenost se včelím

bodnutím. Na prvním a posledním obrázku je zobrazen objekt vyčnívající z reálného světa. Jde o stonožku Agátu, která žáky provází celou učebnicí. Na posledním obrázku se chlapec dívá přímo na čtenáře. Tímto pohledem chce autorka ilustrace pravděpodobně vzbudit motivaci u žáka vyprávět o své vlastní zkušenosti se včelím bodnutím nebo poradit, jak se v situaci hlavního hrdiny zachovat. Ilustrátorka správně vyobrazila hlavní a nejdůležitější momenty děje, díky výřezům je vše podstatné dobře viditelné a pochopitelné.

Obrazový materiál 4: Učebnice Nová škola, s. r. o., pro 2. ročník, s. 98, cvičení 1, ilustrace Andrea Schindlerová

SLOHOVÁ CVIČENÍ – POŘÁDEK VĚT

1. Vyprávěj podle obrázků a vymysli nadpis.

- a) Ke každému obrázku vymysli jednu větu.
- b) Bodla tě už někdy včela (vosa)?
- c) Jak ses zachoval/a?
- d) Jak by sis bodnutí ošetřil/a?

Zdroj obrázku: KONŮPKOVÁ, Monika; MARKOVÁ, Hana. Český jazyk 2, učebnice pro 2. ročník. BRNO: NOVÁ ŠKOLA, s.r.o., 2021, s. 98. ISBN 978-80-7600-214-2

V řadě Hravá čeština od nakladatelství Taktik se série obrázků k nácviku vypravování objevuje pouze v učebnicích pro 2. a 3. ročník. První cvičení pro 2. ročník, které využívá obrázkovou osnovou, se týká prázdnin a léta. Místo ilustrací jsou zde použity fotografie, podle kterých má žák vyprávět, co Eda zažil. Na rozdíl od obdobného cvičení v učebnici od nakladatelství Nová škola, s. r. o., zde nejsou zobrazeny žádné osoby. Na jednu stranu může být pro žáka mnohem náročnější vymyslet, co Eda na vyfotografovaných místech prožil, na druhou stranu není žák svazován vyobrazenou

postavou v určité pozici, tudíž má širší pole působnosti a může zapojit svoji fantazii mnohem více. Zde záleží jak na kreativitě žáka, tak na jeho vlastních zážitcích, které může do vyprávění otisknout. Zvolené fotografie jsou různorodé jak barevně, tak svým obsahem, žák by se tak mohl alespoň s jednou z nich ztotožnit a vybavit si v souvislosti s ní svoji vlastní zkušenost. Díky této skutečnosti je motivován k samotnému vypravování.

Obrazový materiál 5: Učebnice Taktik pro 2. ročník, s. 7, cvičení 1, ilustrace Andrea Schindlerová

SLOH ČESKÝ JAZYK II. ROČNÍK

*Ahoj Jano,
posílám první pozdrav a fotky z cesty kolem světa.
Brzy se zase ozvu.*

Eda

1 Vyprávěj podle obrázků, co prožil Eda.
Co jsi prožil/a o prázdninách ty?

M Spočítej, jak dlouho je Eda na cestách. V hotelu byl týden, pod stanem 5 dnů a u moře od pondělí do soboty.

Zdroj obrázku: LUKÁŠOVÁ, Jolana et al. *Hravá Čeština 2, učebnice pro 2. ročník ZŠ. PRAHA: TAKTIK, 2016, s. 7. ISBN 978-80-87881-90-3*

Další vypravování podle série obrázků v učebnici pro 2. ročník se týká opět Edy, tentokrát jde o příhodu se slonem, kterou zažil. Podle tří obrázků má žák za úkol vyprávět, co se přihodilo. V textu nad obrázky je uvedeno, že příběh se slonem je dlouhý. Dle ilustrací, které vytvořila Michaela Slezáková a spol., však příběh tuto informaci nedokazuje. Je tedy na žákovi, jak do vypravování zapojí svoji fantazii. Obrázky jsou kresleny ručně, barvy jsou zvoleny reálné, děj je čitelný a celkový dojem dobrý. Při pohledu na sérii by se možná mohlo zdát, že působí až příliš staticky. Znázorněná zápleтка

ale vybízí ke vtipnému vyvrcholení a rozuzlení děje, pravděpodobně bude toto vyprávění žáky bavit.

V následujícím cvičení je další série obrázků, tentokrát jde o vypravování zimního zážitku. Žák nejprve musí obrázky seřadit tak, jak jdou za sebou. Učitel tedy položí otázku: „Jak to celé začalo?“ Poté následují otázky: „A co bylo dál?“ Ilustrace jsou jednoduché, výstižné a lehce pochopitelné, žák tedy obrázky bez potíží seřadí a může se plně věnovat svému vypravování. Vyobrazený děj jistě zažil každý ze žáků, motivace spojená s vlastní zkušeností je tedy velká. Velmi záleží na tom, jak žák vypravování pojme, které výrazy použije a jak si poradí s plynulostí děje. Zdánlivě jednoduché vypravování může skýtat mnoho úskalí.

Obrazový materiál 6: Učebnice Taktik pro 2. ročník, s. 26, cvičení 1, 2, ilustrace Michaela Slezáková a spol.

Ahoj Jano,
dnes se mi stala na safari legrační nehoda. Je to dlouhý příběh, a tak jsem Ti ho nakreslil.
Eda

1 a Vysvětli slovo safari.
b Vyprávěj Edův příběh podle obrázků.
c Jak to asi celé dopadlo?
d Co jsi zažil ty?

2 Seřaď obrázkový příběh o sněhulákově. Příběh vyprávěj.

Zdroj obrázku: LUKÁŠOVÁ, Jolana et al. Hravá Čeština 2, učebnice pro 2. ročník ZŠ. PRAHA: TAKTIK, 2016, s. 26. ISBN 978-80-87881-90-3

Následující cvičení v téže učebnici využívá k nácvičku vypravování obrázkovou sérii, které chybí úvod a závěr. Série se skládá ze čtyř obrázků a dvou prázdných políček. Zároveň obsahuje dvě prázdné bubliny, do kterých žák doplní svoji přímou řeč.

Příběh se týká nalezení injekční stříkačky dětmi. Žáci se musí zamyslet zejména nad závěrem, jelikož se od nich očekává rada, jak se zachovat při nálezu takového předmětu. Vypravování nutí žáka myslet zodpovědně, na vlastní kreativitu zde není příliš prostoru. Cvičení ale nabádá ke společné diskuzi na dané téma. Ručně kreslené ilustrace jsou výstižné a srozumitelné, jednoduše pozadí neruší hlavní děj.

Obrazový materiál 7: Učebnice Taktik pro 2. ročník, s. 47, cvičení 1, ilustrace Michaela Slezáková a spol.

5 Příběhu chybí začátek a konec.
Vymysli jej a nakresli. Doplni chybějící text v bublinách.

Zdroj obrázku: LUKÁŠOVÁ, Jolana et al. Hravá Čeština 2, učebnice pro 2. ročník ZŠ. PRAHA: TAKTIK, 2016, s. 47. ISBN 978-80-87881-90-3

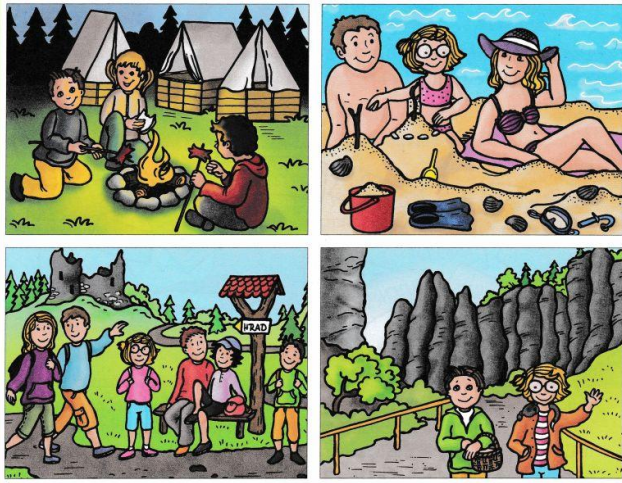
3.2.3 Učebnice pro 3. ročník

V učebnici pro 3. ročník od Nové školy, s. r. o., se nachází tři cvičení k nácviku vypravování podle série obrázků. První cvičení se týká prázdninových aktivit. Žák má podle čtyř obrázků za úkol vyprávět, co rodina zažila o prázdninách. Nejedná se tedy o obrázkovou sérii, která zobrazuje děj příběhu včetně jeho zápletky, ale o jednotlivé pohledy do prázdninových aktivit. Pokud učitel neurčí jiný postup, žák zde může jednotlivé obrázky přeskupit tak, aby se mu vypravovalo co nejlépe. Je pak pouze na něm, do jaké míry zapojí svoji fantazii a vnese do vyprávění děj a případně i svoji vymyšlenou zápletku. Ilustraci opět vytvořila Andrea Schindlerová, jejíž rukopis je rozpoznatelný. Obrázky jsou „plné“, reálné, pro žáky srozumitelné. Nepředpokládá se, že se každý žák ve třídě ztotožní se všemi čtyřmi zobrazenými situacemi. Někdo nezná pobyt pod stanem, někdo ještě nenavštívil moře. Dá se ale odhadnout, že každý žák dovede rozpoznat, co obrázky představují. Jelikož se na všech obrázcích hlavní postavy usmívají a situace vypadají idylicky, může být pro žáka náročné vymyslet zápletku, která by vyprávění obohatila. V tento okamžik nejspíše žák použije osobní zkušenost, kterou do příběhu zakomponuje.

Obrazový materiál 8: Učebnice Nová škola, s. r. o., pro 3. ročník, s. 6, cvičení 1, ilustrace Andrea Schindlerová

SLOHOVÁ CVIČENÍ – VYPRÁVĚNÍ

1. Vyprávěj podle obrázků, kde byli Petr a Anička o prázdninách.
Ke každému obrázku zkus vytvořit alespoň čtyři věty.

! Ve vyprávění má každá věta své místo. Abychom na nic nezapomněli, můžeme si připravit osnovu vyprávění.

Zdroj obrázku: DOLEŽALOVÁ, Alena Bára. Český jazyk 3, učebnice pro 3. ročník. BRNO: NOVÁ ŠKOLA, s.r.o., 2021, s. 6. ISBN 978-80-7600-215-9

Druhé cvičení využívá sérii tří obrázků, díky kterým žák vypráví o cestě nevidomé dívky na nákup. Pokud žák zapojí svoji fantazii, může i z pouhých tří obrázků vzniknout zajímavé a napínavé vypravování. V opačném případě žák vytvoří pouze popis činnosti. Obrázky nesou rukopis Schindlerové, jehož znakem jsou jak detailní hlavní postavy v popředí, tak i objekty v pozadí. Když si ale prohlédneme tři obrázky v řadě, zjistíme, že se nemůže jednat o jednu cestu na nákup. Dívka má na sobě na každém obrázku jiné oblečení. Tohoto detailu si dozajista všimne každý žák a znejistí. Učitel by mohl argumentovat tím, že dívka si oblékla žlutý svetr, který si v obchodě sundala. Jelikož ale i barva kalhot se na každém obrázku liší, evidentně se jedná o nedomyšlenou ilustraci. Vypravování podle série obrázků v tomto případě ztrácí na autentičnosti a žákovi by se možná lépe pracovalo bez ní. Téma je zajímavé a diskuze, která by mohla díky němu vzniknout, jistě podnětná, ale má-li jít o vypravování podle série obrázků, je nutné zkontrolovat jejich dějovou posloupnost.

Obrazový materiál 9: Učebnice Nová škola, s. r. o., pro 3. ročník, s. 72, cvičení 2, ilustrace Andrea Schindlerová

SLOHOVÁ CVIČENÍ – MŮJ PSÍ KAMARÁD

1. Přečti si text o Aniččině spolužačce.

Příběh nevidomé dívky

Karolínka přišla po těžké nemoci o zrak. Najednou se jí celý svět ponořil do šedočerné tmy. Byla z toho moc smutná, protože sama nikam nemohla.

Až jednou. Dostala jako dárek pejska. A jakého! Zlatého retrívra. Byla to fenka a fíkali jí Sarah. Najednou se pro Karolínku vše změnilo. Nejenže si měla s kým povídat a hrát si, ale Sarah jí také velice pomáhala. Dokázala přinést některé věci, ale hlavně se s ní Karolínka naučila chodit do školy, blízkého obchodu, parku či k Aničce. Karolínka se zase začala usmívat a svět byl pro ni hned veselejší.

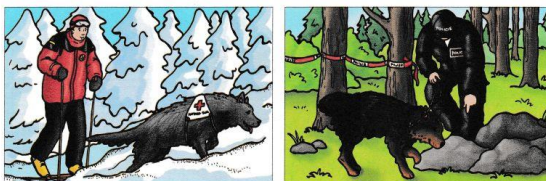

- Najdi v textu, jak Sarah pomáhala Karolínce.
- Vyzkoušejte si ve dvojicích, jak to měla Karolínka najednou těžké. Jeden z dvojice si zaváže oči a druhý mu pomáhá pohybovat se po třídě.
- Znáš ze svého okolí nějaký podobný příběh? Vyprávěj ho spolužákům.

2. Vyprávěj podle obrázků, jak jde Karolínka nakupovat.

3. Víš, jak ještě mohou být cvičení psi užiteční? Napovědi ti obrázky.

Zdroj obrázku: DOLEŽALOVÁ, Alena Bára. Český jazyk 3, učebnice pro 3. ročník. BRNO: NOVÁ ŠKOLA, s.r.o., 2021, s. 72. ISBN 978-80-7600-215-9

Posledním cvičením využívajícím sérii obrázků je v učebnici pro 3. ročník od Nové školy, s. r. o., opět nácvik vypravování pohádky. Tentokrát jde o pohádku O perníkové chaloupce. Série je složena ze čtyř obrázků a stejně jako u Červené karkulky se i zde očekává, že žák pohádku zná. V tomto cvičení se ukáže, kterou z verzí žáci znají z vyprávění od svých rodičů či kterou četli. Pokud pohádku žák nezná, srozumitelné ilustrace ho nejspíše navedou správným směrem a může vzniknout zajímavé vypravování, které lze následně porovnat s dalšími verzemi klasické pohádky. Ve cvičení má žák pohádku dokončit. Chybí zde však prázdný čtverec, který by u žáků evokoval nedokončený děj. Zvolila bych proto sérii pěti obrázků a jedno prázdné políčko na závěr. Jelikož z obrázků není patrné, že jde právě o chaloupku z perníku, čtyři stávající obrázky bych doplnila o jeden navíc, kde si děti pochutnávají na perníku ze střechy chaloupky. Dalším nápadem ke změně by byl výraz ježibaby, která v pohádce figuruje jako záporná postava, ale z ilustrace není její povaha příliš čitelná.

Obrazový materiál 10: Učebnice Nová škola, s. r. o., pro 3. ročník, s. 105, cvičení 1, ilustrace Andrea Schindlerová

SLOHOVÁ CVIČENÍ – VYPRÁVĚNÍ PODLE OSNOVY

1. Zkus vyprávět pohádku podle obrázků a vyprávění dokonči.

- Vymysli ke každému obrázku nadpis.
- Říkej věty vhodné k obrázkům, některé napiš.
- Pohádku sehraje jako scénku.

Zdroj obrázku: DOLEŽALOVÁ, Alena Bára. Český jazyk 3, učebnice pro 3. ročník. BRNO: NOVÁ ŠKOLA, s.r.o., 2021, s. 105. ISBN 978-80-7600-215-9

V učebnici pro 3. ročník od nakladatelství Taktik, kterou ilustrovala Michaela Slezáková, se vyskytuje jedno cvičení k nácvičku vypravování podle série obrázků. Jde o sérii deseti fotografií ze ZOO. Žák má za úkol podle nich vypravovat, co se v zoologické zahradě dětem událo. Fotografie jsou očíslovány a obsahují krátký popis, který není nadpisem, ale otázkou. Žák díky své odpovědi na otázku tvoří vypravování. Tento způsob usnadní práci těm, kteří neoplývají dostatečnou kreativitou. Naopak však upozadí tvůrčí schopnosti těch ostatních. Kvůli položeným otázkám se příběh stává příliš předdefinovaným. Samotná zápletka začíná až u sedmé fotografie a vzápětí vrcholí. Žák má tedy dvě možnosti. Buď vypravování v tomto úseku prodlouží, aby zápletku rozvinul, nebo ji zkrátí do dvou vět a přejde k závěru vypravování.

Obrazový materiál 11: Učebnice Taktik pro 3. ročník, s. 97, cvičení 1, ilustrace Michaela Slezáková

 Vyprávěj podle obrázků, jak děti prožily výlet v zoo.

 <p>1. Kde byly děti na výletě?</p>	 <p>6. Kde se děti občerstvily?</p>
 <p>2. Kdo děti přivítal u brány zoo?</p>	 <p>7. Co našly děti na stole u stánku s občerstvením?</p>
 <p>3. U kterých zvířat se děti zastavily nejdříve?</p>	 <p>8. Co děti udělaly s nalezeným předmětem?</p>
 <p>4. Které zvíře všechny nejvíce pobavilo a proč?</p>	 <p>9. Jak se dětem výlet líbil?</p>
 <p>5. Se kterými zvířaty si děti pohrály?</p>	 <p>10. Jak se děti dostaly domů?</p>

Zdroj obrázku: OLŽBUTOVÁ, Jana. Hravá Čeština 3, učebnice pro 3. ročník ZŠ. PRAHA: TAKTIK, 2016, s. 97. ISBN 978-7563-004-9

Tato obrázková série se jeví atraktivně a žáky jistě zaujmou zvířecí aktéři. Zároveň fotografie nejsou fotografovány pro toto cvičení, ale vybrány odjinud. Na sedmé fotografii peněženka leží na zemi, ale text hovoří o peněžence na stole. Policista na osmé fotografii dle uniformy není Čech, autobus na desáté fotografii také běžně nejedí v naší republice. Fotografie tedy žákům nemusí připadat autentické a jejich výběr spíše kazí motivaci tento příběh vypravovat. Doporučila bych zvolit méně fotografií, vynechat doprovodný text a lépe a autenticky vyfotografovat nebo výtvarně ztvárnit zápletku. Takovou zápletku, která motivuje k rozvinutí na základě vlastní fantazie nebo osobních zkušeností.

3.2.4 Učebnice pro 4. ročník

Učebnice pro 4. ročník od nakladatelství Fraus z roku 2021 nabízí tři cvičení k nácvičení vypravování podle série obrázků. Prvním z nich je série obrázků, které jsou seřazené podle posloupnosti děje; žák podle nich vypráví příběh. Jedno políčko je volné, aby žák chybějící úsek děje doplnil. Vzniká tak prostor pro jeho tvůrčí schopnosti. Příběh nese poučení a vyzývá žáka k aktivitě, zamyšlení a vyprávění podobného příběhu na základě vlastních zkušeností. Ilustrace znázorňuje reálný svět, reálnou situaci a reálné postavy. Předpokládá se, že všichni žáci 4. ročníku mají osobní zkušenost s jízdou na kole, proto je právě tento sport do příběhu vybrán. Autorka Ester Kuchynková volila barvy taktéž reálné, avšak nijak výrazné, obrázky jsou laděné do přírodních odstínů, pomocí kterých je dotvořena celková atmosféra příběhu odehrávajícím se dle lokace v učebnici začátkem jara. Žák se ve své fantazii snadno ocitá v zobrazovaném prostředí a vžívá do situace. Na ilustraci se objevuje i pozadí – krajina za hlavními aktéry. Ilustrace splňuje svůj účel a zároveň žáka nerozptyluje případné nežádoucí a nehodící se zbytečné prvky. Série obrázků však nese rysy komiksu. Z hlediska didaktického komiks nebývá doporučován jako předloha pro vypravování žáků, a to z toho důvodu, že pokud se žáci budou snažit texty z obrázků zapojit do svého vypravování, může dojít k míchání individuálních stylů a výsledkem bude hybridní vypravování. V případě, že by do série obrázků nebyly zahrnuty prvky komiksu, musela by autorka názorněji vystihnout úvod vypravování, případně do bublin využít místo textu výtvarné zobrazení.

14. Obezřetně

- 1** Četl/a jsi s porozuměním? Přemýšlej.
- Vyprávěj, co se stalo na obrázcích. Část označenou zeleným rámečkem dotvoř podle sebe.
 - Vysvětli, čím je příběh poučný.
 - Pokus se vysvětlit, co mohou znamenat dvě interpunkční znaménka na konci věty **No a co?!**

Zdroj obrázku: KOSOVI, Jaroslava et al. Český jazyk pro 4. ročník základní školy. PLZEŇ: FRAUS, 2021, s. 98. ISBN 978-80-7489-660-6

Učebnice pro 4. ročník z roku 2010 využila ke stejnému cvičení s názvem Obezřetně zcela odlišnou sérii obrázků. Její autor Rudolf Štorkán zpracoval tento příběh s poučením na téma bruslení. Ve své digitální, ale ručních technik využívající ilustraci volil reálné barvy a prvky správně evokující zimu a chladné počasí. První tři obrázky vystihují úvod a zápletku děje, jejíž vyvrcholení má za úkol žák vytvořit sám místo prázdného rámečku. Rámeček zde však není prázdný, vyplňuje ho text s úkolem. Může se stát, že žák tento rámeček nebude považovat za chybějící část děje, proto by bylo lepším řešením zobrazit text až pod sérii obrázků jako ve cvičení s cyklistikou v nové řadě učebnic. Poslední obrázek, který má zobrazovat rozuzlení a závěr příběhu, není však

zobrazen příliš čitelně, i když jistou nápovědou by měl být text v komiksově bublině. Dle výrazů aktérů a jejich zobrazených pozic není příliš zřejmé, zda všichni dojeli zpět bez úrazu či jiného „karambolu“. Možná dal tak autor žákům více prostoru k domýšlení děje a vytváření různých podnětů k poučení.

Obrazový materiál 13: Učebnice Fraus pro 4. ročník, s. 68, ilustrace Rudolf Štorkán

Obezřetně

Věta zvolací; přímá a nepřímá řeč a věta uvozovací

Na rybníce

Zdroj obrázku: KOSOŤÁ, Jaroslava et al. Český jazyk pro 4. ročník základní školy. PLZEŇ: FRAUS, 2010, s. 68. ISBN 978-80-7238-857-8

Obě série obrázků souvisí s obezřetností a tematicky splňují zadání cvičení. Proč bylo lední bruslení vyměněno za cyklistiku? Může to být dáno menším zájmem o bruslení v dnešní době, kdy se rodiny s dětmi obecně více zaměřují na jiné sporty, nebo pouze vlastní zkušeností autora učebnice se zkušenostmi dětí na ledě. Může to být dáno i tím, že cvičení se v učebnici objevuje až na jaře, kdy už se lidé orientují spíše na zmiňovanou cyklistiku.

Druhým obrazovým materiálem k nácvičku vypravování je v učebnici pro 4. ročník série obrázků s tematikou blízkou všem, kteří znají cestování metrem. V nové učebnici

(2021) jde o digitálně vytvořenou ilustraci Ester Kuchynkové, která má zobrazovat příběh s nepříjemnou zápletkou a závěrem vyjadřujícím oddychnutí. Toto cvičení je obtížné pro žáky, kteří cestování metrem neznají. I ti, kterým je tato doprava blízká, budou chvíli přemýšlet, zda nemají obrázky nejprve správně seřadit podle dějové posloupnosti. Obrázky jsou v tomto případě seřazeny tak, jak jdou za sebou, avšak žáci budou s jistotou potřebovat kompoziční výcvik vedený učitelem. Zápletka je v příběhu zřetelná – chlapec nemůže najít svoji jízdenku na metro, když je kontrolován revizory. Rozuzlení je též znatelné – chlapec jízdenku nakonec našel ve své peněžence. Jde však o jízdenku, kterou si na prvním obrázku označil? Nebo jde o jízdenku novou a tu původní ztratil cestou dolů po eskalátoru? Jaký závěr by tento příběh mohl mít? Ve tváři chlapce je viditelná radost, tudíž úleva je jediným viditelným závěrem celého vyprávění. Tato série může být zejména pro obyvatele města Prahy přínosnou a nabádá k delšímu přemýšlení i diskuzi. Zprvu nejasný příběh se díky společné práci jistě rozuzlí. Barevná kompozice je příjemná, pozadí žáka nijak neruší (například reklamní plakáty na stěnách jsou zobrazeny pouze v náznacích), výrazy ve tvářích osob jsou čitelné. Avšak pro žáky z jiných koutů republiky, a zvláště těch, kteří se nikdy v pražském ani jiném metru nepohybovali, je tento úkol příliš abstraktní a může být nepochopen.

Obrazový materiál 14: Učebnice Fraus pro 4. ročník, s. 117, cvičení 24, ilustrace Ester Kuchynková

24 Podle obrázků sestav osnovu a potom vypravuj, co se přihodilo.

Zdroj obrázku: KOSOVÁ, Jaroslava et al. Český jazyk pro 4. ročník základní školy. PLZEŇ: FRAUS, 2021, s. 117. ISBN 978-80-7489-660-6

Se stejným cvičením a obdobnou obrázkovou sérií pracuje i učebnice z roku 2010. Zde je výhodou očíslování jednotlivých obrázků, tudíž žák nemusí váhat, zda jsou seřazeny podle posloupnosti. Objevuje se zde i textový komentář, který napovídá, že v příběhu se odehrává zápletka s revizory a jízdenkou. Když porovnáme jednotlivé obrázky sérií, v tomto příběhu hrají hlavní roli dvě dívky na rozdíl od učebnice nové, kde se objevuje dívka a chlapec. Ilustrátor zvolil pro obě dívky podobnou barvu svetrů, na prvním dvou obrázcích je barva dokonce stejná. Dívky tedy rozpoznáme podle barvy kalhot a účesu. Zvolením odlišných barev svetrů by autor žákům ulehčil práci. Na druhém obrázku v pořadí ukazuje revizor dívkám svůj odznak. Pro žáky však toto zobrazení může být matoucí, odznak v dlani evokuje jakousi minci či jiný předmět. Na posledním obrázku dívka nachází ve své peněžence jízdenku. Oproti nové učebnici, kde se chlapec tváří radostně, vypadá dívka zamyšleně, až zamračeně. Chtěl autor jejím výrazem vyjádřit nelibé překvapení? Nebo pouze správně nevystihl pocit příjemného překvapení a údivu? Otázkou je, co se v příběhu stalo. Zda dívka svoji jízdenku ztratila, nebo pouze založila a následně na ni zapomněla.

Obrazový materiál 15: Učebnice *Fraus* pro 4. ročník, s. 130, cvičení 20, ilustrace Rudolf Štorkán

Zdroj obrázku: KOSOŤÁ, Jaroslava et al. *Český jazyk pro 4. ročník základní školy*. PLZEŇ: FRAUS, 2010, s. 130. ISBN 978-80-7238-857-8

Vypravování podle těchto obrázkových sérií je vhodné pro žáky, kteří mají osobní zkušenost s cestováním metrem. Díky této skutečnosti mohou vést o samotných obrázcích i celém příběhu diskuzi, mohou vymýšlet další možné varianty příběhu a sdělovat si své vlastní zkušenosti s touto tematikou. Žáci, kterým je tento způsob dopravy cizí, se s ním nejprve během kompozičního výcviku musí seznámit, avšak většinou i tak zůstane abstraktním jevem. Obrázky jim nepřipomenou osobní zkušenost, proto jim bude vypravování připadat obtížné. V tomto případě selhává motivace a žák může mít ze slohového cvičení negativní pocit. Opakem může být u některých žáků motivace způsobená touhou získat osobní zkušenost s cestováním metrem.

Třetí série obrázků v učebnici pro 4. ročník zobrazuje příběh ze školního prostředí. Zde jsou obrázky seřazené podle posloupnosti, žák vypráví příběh a odpovídá na související otázky. Digitální ilustrace Ester Kuchynkové je kompozičně i barevně dobře provedena, výrazy ve tvářích aktérů jsou čitelné a viditelně nepříjemná atmosféra z příběhu přechází i na žáka. Jelikož jde o žáky 4. ročníku, je možné i s tímto nepříliš pozitivním pocitem plnohodnotně pracovat. Příběh však působí zmateně, dokonce až nevěrohodně. Z obrázků vyplývá, že během výkladu paní učitelky žák telefonuje. Zřejmě kvůli porušení školního řádu je do školy zavolán otec žáka. Zde se situace liší od reality, neboť za tento přestupek nejsou do budovy školy přivoláváni zákonní zástupci, aby si odvedli své dítě domů. Další variantou je, že žákovi telefonuje sám otec, že si ho z důležitého důvodu vyzvedne z vyučování. Otec na obrázku do budovy školy vbíhá, situace je tak zobrazena jako velmi vyhrocená. Následuje obrázek, kdy otec hlasitě mluví, spíše křičí na paní učitelku. Tento obrázek působí kontroverzně a žákům může připadat až nereálně. Pokud se autorka snažila zobrazit zlost otce způsobenou špatným synovým jednáním, je tato ilustrace nepřesná. Můžeme se domnívat i o variantě, že jde o jinou emoci způsobenou zcela neznámou situací, kterou otec zažil před příchodem do školy a kvůli které mohl pro svého syna do školy přijít. Poslední obrázek znázorňuje odchod rozzlobeného otce a vyděšeného syna z budovy školy. Ač nenásleduje prázdný rámeček k dokončení děje, žák má možnost vymyslet, jak příběh pokračuje. Pravděpodobně žák vymyslí závěr podle své osobní zkušenosti z domácího prostředí, tudíž bude následovat nejspíše domluva, omluva a náprava špatného jednání.

7 Která pravidla používání mobilního telefonu platí ve vaší škole? Se kterými pravidly souhlasíš, která bys změnil/a a proč?

8 Vypravuj příběh podle obrázkové osnovy.

- Kdo a proč podle tebe udělal ve svém jednání chybu?
- Jak by ses zachoval/a ty na místě chlapce – rodiče – paní učitelky?
- Řekni věty, kterými v příběhu sděluješ fakta, a kterými naopak názory nebo domněnky.

Zdroj obrázku: KOSOŤÁ, Jaroslava et al. Český jazyk pro 4. ročník základní školy. PLZEŇ: FRAUS, 2021, s. 126. ISBN 978-80-7489-660-6

V učebnici z roku 2010 je ilustrace ke stejnému cvičení obdobná. Jednotlivé obrázky jsou očíslovány, žák má tak jistotu v tom, jak jdou za sebou. První obrázek je čitelný, zobrazuje používání mobilního telefonu při vyučování. Z druhého obrázku však není jasné, z jakého důvodu vchází otec žáka do budovy školy. Zavolala ho paní učitelka? Nebo ho volá sám žák? Třetí obrázek může být též nepochopen. Kdo je na něm vyobrazen? Pravděpodobně paní učitelka. Z jejího výrazu však není jasné, co si myslí. Následující obrázek znázorňuje odchod posmutnělého otce se synem ze školy. Žák může být z celého vypravování v rozpacích.

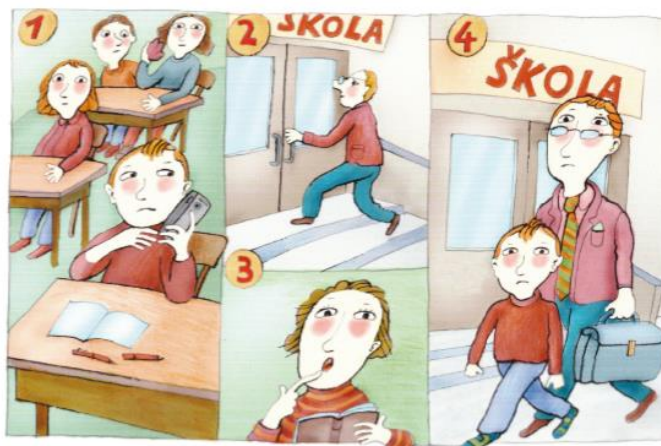
Vypravování lze pojmut velmi různorodě. Zde žák může zapojit svoji fantazii či čerpat z vlastních zkušeností. Je téměř jisté, že každý žák, případně skupina žáků, vymyslí jiný příběh. Společná diskuze, která se pravděpodobně rozvine a je žádoucí, může žáky

velmi obohatit. Zjistí, že se na každou situaci můžeme dívat z různých pohledů, a někdy není snadné s jistotou určit, které jednání je správné a které špatné.

Obrazový materiál 17: Učebnice Fraus pro 4. ročník, s. 143, cvičení 12, ilustrace Rudolf Štorkán

11 Která pravidla používání mobilního telefonu platí ve vaší škole? Se kterými pravidly souhlasíš, která bys změnil(a) a proč?

12 Vypravuj příběh podle obrázkové osnovy.

- 1** Kdo a proč podle tebe udělal ve svém jednání chybu?
- 2** Jak by ses zachoval(a) ty na místě chlapce – rodiče – paní učitelky?
- 3** Říkej věty, kterými v příběhu sděluješ fakta a kterými názory nebo domněnky.

Zdroj obrázku: KOSOVAR, Jaroslava et al. Český jazyk pro 4. ročník základní školy. PLZEŇ: FRAUS, 2010, s. 143. ISBN 978-80-7238-857-8

V učebnici pro 4. ročník od nakladatelství Nová škola, s. r. o., se vyskytují dvě série obrázků k nácviku vypravování. Jde o cvičení se zimní tematikou objevující se na stejné straně učebnice. Andrea Schindlerová v prvním z nich vypráví příběh o lyžařských závodech, které nedopadnou tak, jak si hlavní hrdina představoval. Vše ale nakonec dobře skončí. Někdo by mohl namítat, že tři obrázky stačí a ten poslední si žáci domyslí sami. Musím ale vyzdvihnout práci autorky, protože právě ten poslední obrázek vystihuje hlavní pointu příběhu, kterou je potřeba dětem předkládat jako důležitou. Díky takovým vzorům mohou být jednou samy dobrými rodiči. Poslední obrázek totiž dává jasně najevo, že neúspěch neznamená konec světa, prohru či znamení, že nejsme dost dobří. Každý neúspěch nás posouvá dál. A tím nejdůležitějším v našem životě je právě toto hezky vyobrazené dobré rodinné zázemí a pocit bezpečí. Autorka správně ponechala hlavnímu hrdinovi i na posledním obrázku zimní bundu, ač už se nachází v interiéru. Žák potřebuje postavy bezpečně rozpoznat, a právě oblečení je hlavním vodítkem. V příběhu se

objevuje i papoušek, který se jeví jako zbytečný objekt. Jde však o papouška Oskara, jednoho z průvodců touto učebnicí.

Příběh může u některých žáků vyvolat úzkost z vlastních neúspěchů, zvláště u těch, kteří nemají dostatečně harmonické domácí zázemí. Zároveň si však díky tomuto příběhu a následné diskuzi mohou uvědomit, že chyby a smutek jsou nedílnou a důležitou součástí života.

Ve druhém cvičení na nácvik vypravování hraje papoušek Oskar hlavní roli. Jde o sérii obrázků na téma stavba sněhuláka. Série je zobrazena jako komiks. Ač se tato forma k nácviku vypravování nedoporučuje, v tomto případě, kdy se text týká především papouška a žák má za úkol příběh vypravovat jen ústně, bych byla shovívavá. Text vyjadřuje, jak pták mluví, proto bude přednes žáka jistě obohacen právě o hlas papouška.

Obrazový materiál 18: Učebnice Nová škola, s. r. o., pro 4. ročník, s. 52, cvičení 1, 3, ilustrace Andrea Schindlerová

1. Prohlédněte si obrázky a vyprávějte podle nich příběh, který se stal Michalovi při pobytu na horách.

- Vymyslete, jak by se příběh mohl jmenovat.
- Ke každému obrázku vymyslete nadpis.
- Podle takto sestavené osnovy příběh vyprávějte.

! Příběh vyprávíme postupně tak, jak se stal. Abychom na nic nezapomněli, můžeme si připravit osnovu vyprávění.

2. Vzpomeňte si na nějaký příběh, který se vám stal. Postupujte podobně jako v předchozím cvičení. Příběh si nakreslete do několika obrázků. K obrázkům vytvořte nadpisy a podle nich pak příběh vyprávějte.

3. Ve dvojicích připravte osnovu následujícího příběhu a vyprávějte ho.

4. Napište osnovu krátkého příběhu, který jste zhlédli, např. jednoho dílu z některého večerníčku. Pokud můžete, podívejte se na příběh ve třídě a pracujte ve skupinách.

Zdroj obrázku: DOLEŽALOVÁ, Alena Bára. Český jazyk 4, učebnice pro 4. ročník. BRNO: NOVÁ ŠKOLA, s.r.o., 2021, s. 52. ISBN 978-80-7600-216-6

3.2.5 Učebnice pro 5. ročník

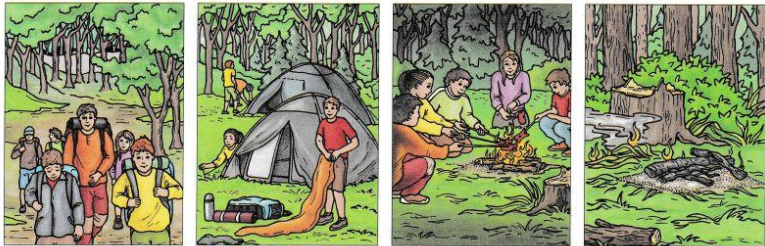
Sérii obrázků v 5. ročníku využívá k nácviku vypravování pouze učebnice od Nové školy, s. r. o., která je opět ilustrována Andreou Schindlerovou. Žáci jsou tak zvyklí na jeden typ obrázků. V této učebnici se vyskytuje jedno cvičení na nácvik vypravování podle obrázkové osnovy, které obsahuje dva příběhy týkající se prázdninových aktivit v přírodě. Každá série je složena ze čtyř obrázků. První příběh pojednává o kempování party lidí v lese s rozděláváním ohně a jeho nedostatečným uhašením. Druhý příběh se týká úrazu na nebezpečném místě během výletu. Obě série vedou k poučení a diskuzi o tom, jak se chovat v přírodě, případně jak poskytnout první pomoc. Ilustrace jsou zpracované velmi kvalitně, dá se říci, že připomínají fotografie. Autorka použila reálné barvy i situace, dá se předpokládat, že žáci do svého vyprávění vloží i některé ze svých vlastních zkušeností.

Obrazový materiál 19: Učebnice Nová škola, s. r. o., pro 5. ročník, s. 134, cvičení 2, ilustrace Andrea Schindlerová

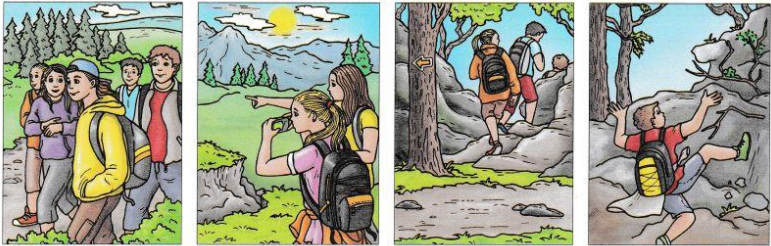
SLOHOVÁ CVIČENÍ – VYPRÁVĚNÍ PODLE OBRÁZKOVÉ OSNOVY

1. Ve skupinách si povídejte, co budete dělat o prázdninách.

2. Prohlédněte si obrázky v řadě a podle této obrázkové osnovy vyprávějte krátké příběhy, které se mohou stát o prázdninách.

a) Co děti neudělaly správně?
b) Víte, jak se v dané situaci měly děti nakonec zachovat?

c) Na co si měly děti dát větší pozor?
d) Víte, jak pomoci kamarádovi, který si na výletě zranil nohu?
Popište postup první pomoci.

Zdroj obrázku: DOLEŽALOVÁ, Alena Bára. Český jazyk 5, učebnice pro 5. ročník. BRNO: NOVÁ ŠKOLA, s.r.o., 2021, s. 134. ISBN 978-80-7600-228-9

3.3 Shrnutí

Nakladatelství Fraus využívá ve svých učebnicích nové generace i v řadě původní v rámci cvičení k nácvičku vypravování podle série obrázků ilustrace vytvořené digitálně. V učebnici nové generace je digitální tvorba na první pohled patrnější. Tyto dvě řady učebnic obsahují stejná cvičení, avšak série obrázků byly obměněny. Ilustrace v nové sérii obsahují modernější prvky a volí tematiku bližší dnešní generaci dětí. U obou řad je obrazový materiál vybrán tak, aby žákovi pomohl, ale zároveň ho nezervóžňoval přílišnými detaily. Barvy jsou vhodně použity, pozadí nenarušuje žákovu pozornost a celkové vyobrazení je jasné a výstižné. Hlavní hrdinové zobrazení na ilustracích či fotografiích zapadají do dnešní doby, jsou moderní a pro žáka blízké. U některých sérii obrázků je však hůře patrná posloupnost nebo nečitelný dějový prvek. Žák v takových situacích musí spoléhat na svoji fantazii nebo pomoc učitele. V tomto ohledu se jeví jako srozumitelnější série obrázků z původní řady učebnic, jde zejména o učebnici pro 4. ročník.

Nakladatelství Nová škola, s. r. o., používá ve svých učebnicích v rámci cvičení k nácvičku vypravování podle série obrázků ilustrace vytvořené digitálně, avšak nesoucí prvky ruční tvorby. Ilustrace jsou stínované a díky detailnímu pozadí působí celistvě a reálně, některé svou kompozicí připomínají fotografie. Celou řadu učebnic ilustrovala jedna autorka, tudíž jsou na její rukopis žáci zvyklí. Ilustrace jsou atraktivní, zapadají do dnešní doby a obsahují moderní prvky. V některých případech ale obvyklé čtyři obrázky v sérii nestačily a bylo by třeba doplnit je minimálně o jeden obrázek, případně o prázdný rámeček k doplnění děje.

Nakladatelství Taktik ve své řadě Hravá čeština volí k nácvičku vypravování podle série obrázků ručně ilustrované obrázky nebo fotografie. Ilustrace jsou jednoduché a čitelné, svou tematikou blízké i dnešní generaci dětí, ač neobsahují moderní prvky. Některé z použitých fotografií jsou zvolené nešťastně, protože nepůsobí příliš autenticky.

O všech zkoumaných učebnicích lze říci, že autoři obrazových materiálů přemýšleli nad barvami i celkovou kompozicí. Učebnice jako celek působí příjemným dojmem a díky použitému obrazovému materiálu je žák zajisté pozitivně motivován, ač se tomu tak nemuselo stát u všech cvičení, která pracují s obrázkovou sérií.

Co se týká dějovosti obrázkových sérií, autoři se snažili vzbudit v žácích zájem o cvičení pomocí zajímavých a aktuálních témat. Ve svých obrazových zpracováních použili moderní prvky a předpokládali, že žáci mají alespoň částečnou osobní zkušenost se zobrazenými situacemi. V učebnicích od nakladatelství Fraus se ovšem často objevuje sporná, nejednoznačná a nečitelná dějová linka. Žák má sice možnost více zapojit svoji fantazii, ale pokud z obrázků nerozpozná děj, který autor zamýšlel a měl být jednoznačný, je zmaten. Proto se budu ve výzkumné části zabývat dvěma sériemi obrázků, podle kterých budou žáci vypravovat, co se přihodilo. Jednou z nich bude série z učebnice pro 4. ročník od nakladatelství Fraus na téma „telefon při vyučování“, druhou z nich pak série z učebnice od nakladatelství Nová škola, s. r. o., na téma „neúspěch“.

PRAKTICKÁ ČÁST

4 Výzkum

4.1 Cíl výzkumu

Cílem výzkumu je porovnání účinnosti dvou sérií obrázků z učebnic českého jazyka z hlediska schopnosti žáků vyčíst z těchto sérií děj.

4.2 Stanovení hypotézy

Předpokládám, že obrázkovou sérií, která způsobí u žáků nejednotnou interpretaci děje, bude série z učebnice nakladatelství Fraus (2021). Naopak tou, ze které žáci bez potíží a jednotně vyčtou děj, bude série z učebnice od nakladatelství Nová škola, s. r. o. (2021).

4.3 Popis výzkumu a užití metody

Pro výzkum byla použita metoda písemného testu předloženého 100 žákům 4. ročníku v 8 třídách těchto základních škol: 15. ZŠ v Plzni, ZŠ Rozvadov, ZŠ a MŠ Svárov, ZŠ a MŠ Tři Sekery, ZŠ Řevnice a ZŠ logopedická, s. r. o., Ostrava-Hrabůvka.

4.3.1 Série obrázků vybrané pro písemný test

K výzkumu byly použity dvě obrázkové osnovy z učebnic pro 4. ročník. První z nich je z učebnice nakladatelství Fraus (2021, s. 126, cvičení 8). Hlavními postavami příběhu jsou žák, jeho otec a paní učitelka. Příběh se odehrává ve škole a je výtvarně vyjádřen čtyřmi obrázky. Děj příběhu je možné interpretovat různými způsoby. Co je hlavním tématem příběhu, lze vyčíst z průvodního textu uvedeného ve cvičení nad obrázkovou sérií.

7 Která pravidla používání mobilního telefonu platí ve vaší škole? Se kterými pravidly souhlasíš, která bys změnil/a a proč?

8 Vypravuj příběh podle obrázkové osnovy.

- Kdo a proč podle tebe udělal ve svém jednání chybu?
- Jak by ses zachoval/a ty na místě chlapce – rodiče – paní učitelky?
- Řekni věty, kterými v příběhu sděluješ fakta, a kterými naopak názory nebo domněnky.

Zdroj obrázku: KOSOVÁ, Jaroslava et al. Český jazyk pro 4. ročník základní školy. PLZEŇ: FRAUS, 2021, s. 126. ISBN 978-80-7489-660-6

Druhá série obrázků je z učebnice nakladatelství Nová škola, s. r. o. (2021, s. 152, cvičení 1). Hlavní postavou příběhu je Michal, chlapec, který se účastní závodů na lyžích. Příběh je vyjádřen čtyřmi obrázky. Děj je jednoduchý a snadno pochopitelný.

Obě série obrázků, především však ta první (Fraus, 2021), budou pravděpodobně nutit žáka klást učiteli doplňující otázky k příběhu. Jelikož je cílem výzkumu pochopení děje bez pomoci učitele, je nutné, aby žákovi žádné otázky nebyly před psaním ani v jeho průběhu zodpovězeny. Naopak po skončení práce se nabízí diskuze o pochopení děje z obrázků a o variantách jejich interpretace.

1. Prohlédněte si obrázky a vyprávějte podle nich příběh, který se stal Michalovi při pobytu na horách.

- a) Vymyslete, jak by se příběh mohl jmenovat.
- b) Ke každému obrázku vymyslete nadpis.
- c) Podle takto sestavené osnovy příběh vyprávějte.

! Příběh vyprávíme postupně tak, jak se stal. Abychom na nic nezapomněli, můžeme si připravit osnovu vyprávění.

Zdroj obrázku: DOLEŽALOVÁ, Alena Bára. Český jazyk 4, učebnice pro 4. ročník. BRNO: NOVÁ ŠKOLA, s.r.o., 2021, s. 52. ISBN 978-80-7600-216-6

4.3.2 Písemný test a uplatňovaný metodologický postup

Test obsahoval pouze jeden úkol, který byl svým zadáním stejný pro všechny zkoumané žáky. Svým obsahem byl však odlišný, neboť jedna polovina žáků (50 žáků) pracovala se sérií obrázků z učebnice nakladatelství Fraus, druhá polovina žáků se sérií obrázků z učebnice nakladatelství Nová škola, s. r.o. Bylo tak možné porovnat, která ze dvou sérií obrázků činila žákům z hlediska pochopení děje větší potíže, a zjistit, zda jsou série ilustrovány tak, aby z nich žák bez potíží dovedl vyčíst dějovou linku.

Pro výzkum byl zvolen následující metodický postup:

- a) Žáci měli před sebou na lavici jednu ze dvou sérií obrázků z učebnice pro 4. ročník vhodnou k nácvičku vypravování.
- b) Obrázky měli žáci nejprve pečlivě pozorovat, ale nesměli o nich diskutovat.

- c) Zadání úkolu znělo: „*Napiš o každém obrázku jednu nebo více vět tak, aby příběh dával smysl.*“
- d) Žáci pracovali písemně a samostatně na předem připravený list papíru. Jedna část žáků pracovala se sérií obrázků z učebnice nakladatelství Fraus (2021), druhá část žáků se sérií obrázků z učebnice Nová škola, s. r. o. (2021). Na práci jim bylo vyčleněno 40 minut, v případě, že za tuto dobu nestihli úkol vypracovat, jim byla časová dotace prodloužena. V žádném případě se neocitli v časové tísní.

Ve dvou třídách jsem pracovala se žáky sama, v ostatních třídách byl přítomen jejich vyučující na český jazyk. Na začátku vyučovací hodiny byl vysvětlen smysl výzkumu a žáci byli upozorněni, že pokud chtějí, test může být anonymní. Dále také, že jeho výsledky neovlivní klasifikaci v českém jazyce. Zároveň byl položen důraz na samostatnost při práci, aby výsledek nebyl nijak zkreslen. Údaj, který žák musel do testu uvést, bylo pohlaví, třída a název školy.

4.4 Charakteristika zkoumaného vzorku

Výzkumným vzorkem byli žáci 4. ročníku ZŠ. Na výzkumu se podílelo 100 žáků z 8 tříd ze 6 základních škol. Jednalo se o dvě školy z Plzeňského kraje, dvě ze Středočeského kraje, jednu školu z Karlovarského kraje a jednu školu z Moravskoslezského kraje. Výzkum proběhl v únoru a březnu roku 2022.

15. ZŠ v Plzni vyučuje podle ŠVP Škola plná života a pro 1. stupeň nabízí tři vzdělávací moduly. Testu se zúčastnilo 48 žáků ze tří tříd (základní, hudební a výtvarný vzdělávací modul), z toho 18 chlapců a 30 dívek. ZŠ a MŠ Svárov vyučuje podle ŠVP Škola pro život a nemá speciální zaměření. Testu se zúčastnilo 17 žáků, z toho 8 chlapců a 9 dívek. ZŠ Rozvadov je zapojena do projektu Rozvoj čtenářství a cizích jazyků, žáci se zde vyučují ve dvou třídách (1. a 2. ročník a 3. – 5. ročník). Testu se zúčastnili 4 žáci, z toho 2 chlapci a 2 dívky. ZŠ a MŠ Tři Sekery vyučuje podle ŠVP Škola – dílna tvořivého poznávání. Testu se zúčastnilo 7 žáků, z toho 2 chlapci a 5 dívek. ZŠ a MŠ Řevnice vyučuje podle ŠVP Škola hrou i radostí. Testu se zúčastnilo 15 žáků, z toho 6 chlapců a 9 dívek. Poslední zúčastněnou školou byla ZŠ logopedická, s. r. o., Ostrava-

Hrabůvka, která vyučuje podle ŠVP orientovaného na nové metody a formy práce. Testu se zúčastnilo 9 žáků, z toho 5 chlapců a 4 dívky.

Se sérií obrázků z učebnice nakladatelství Fraus pracovalo 50 žáků. Jednalo se o 29 žáků ze dvou tříd z 15. ZŠ, 4 žáky ze ZŠ Rozvadov a 17 žáků ze ZŠ a MŠ Svárov. Z těchto 50 žáků bylo 22 chlapců a 28 dívek. V této skupině žáků jsou vzdělávání též žáci se speciálními vzdělávacími potřebami, jde především o dyslexii a dysortografii. Jeden žák má přidělený individuální vzdělávací plán (IVP) a tři žáci 2. stupeň podpůrných opatření (PO). Žádná ze tříd nepracuje v předmětu český jazyk a literatura s učebnicí nakladatelství Fraus.

Se sérií obrázků z učebnice nakladatelství Nová škola pracovalo taktéž 50 žáků. Jednalo se o 19 žáků z 15. ZŠ, 7 žáků ze ZŠ Tři Sekery, 15 žáků ze ZŠ a MŠ Řevnice a 9 ze ZŠ logopedická, s. r. o., Ostrava-Hrabůvka. Z těchto 50 žáků bylo 19 chlapců a 31 dívek. Ve třídách jsou vzdělávání též žáci se speciálními vzdělávacími potřebami, konkrétně jde o dyslexii, dysortografii a krátkodobou sluchovou paměť. Dva žáci mají přidělený 2. stupeň PO, jeden žák 3. stupeň PO (problémy s českým jazykem) a jeden žák IVP (dysortografie a ADHD). Specifická je ZŠ logopedická, s. r. o., kde je všech 9 žáků s vývojovou dysfázií různého stupně a rozsahu v oblasti lexikálně-sémantické, foneticko-fonologické a morfologicko-syntaktické s chudou slovní zásobou, sníženou pohotovostí ve vybavnosti pojmů, dyslálií a špatnou krátkodobou i dlouhodobou pamětí. Pět žáků má speciální poruchu učení s dyslexií, dysgrafií a dysortografií. Žádná z testovaných tříd nepracuje v rámci českého jazyka s učebnicí nakladatelství Nová škola, s. r. o.

4.5 Interpretace výsledků

4.5.1 TEST 1 – série obrázků z učebnice Fraus

Obrázek č. 1

Obrazový materiál 22: Fraus, 1. obrázek

Zdroj obrázku: KOSOVÁ, Jaroslava et al. Český jazyk pro 4. ročník základní školy. PLZEŇ: FRAUS, 2021, s. 126. ISBN 978-80-7489-660-6

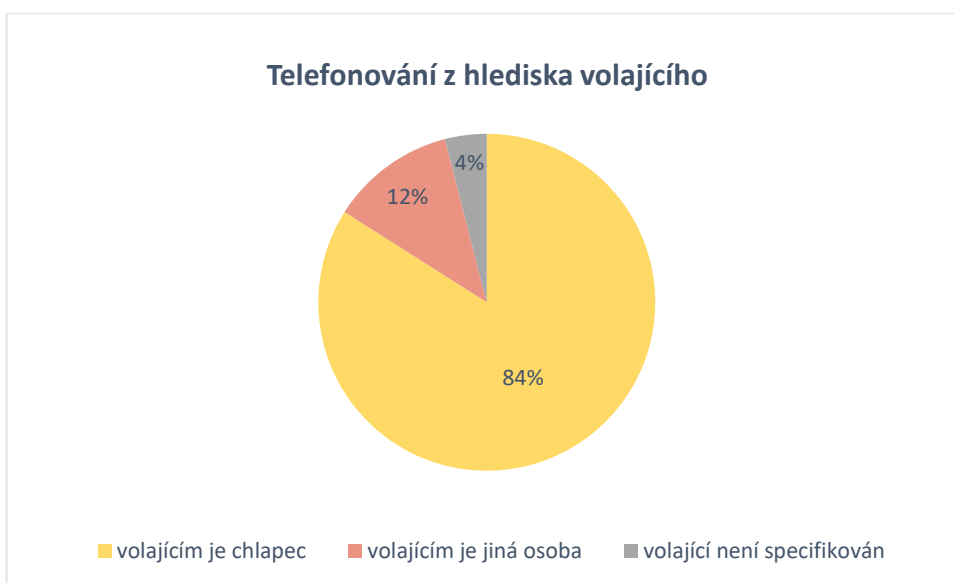
Všech 50 testovaných žáků (100 %) rozpoznalo, že se příběh odehrává ve škole a hraje v něm roli mobilní telefon. 49 žáků (98 %) podle obrázku odhadlo, že mobilní telefon drží v ruce chlapec (a předpokládá se, že tak smýšlela i ilustrátorka), 1 žák (2 %) myslel, že jde o dívku a pojmenoval ji jménem (Alenka). 18 žáků (36 %) chlapce pojmenovalo křestním jménem (objevila se různá mužská jména, ve třech případech šlo o jméno Pepík), 32 žáků (64 %) použilo obecné pojmenování (kluk, chlapec, hoch, žák).

Všech 50 žáků ve svém textu zmínilo, že žák používá mobilní telefon při hodině. V dalších interpretacích se děj u jednotlivých žáků liší zřetelněji.

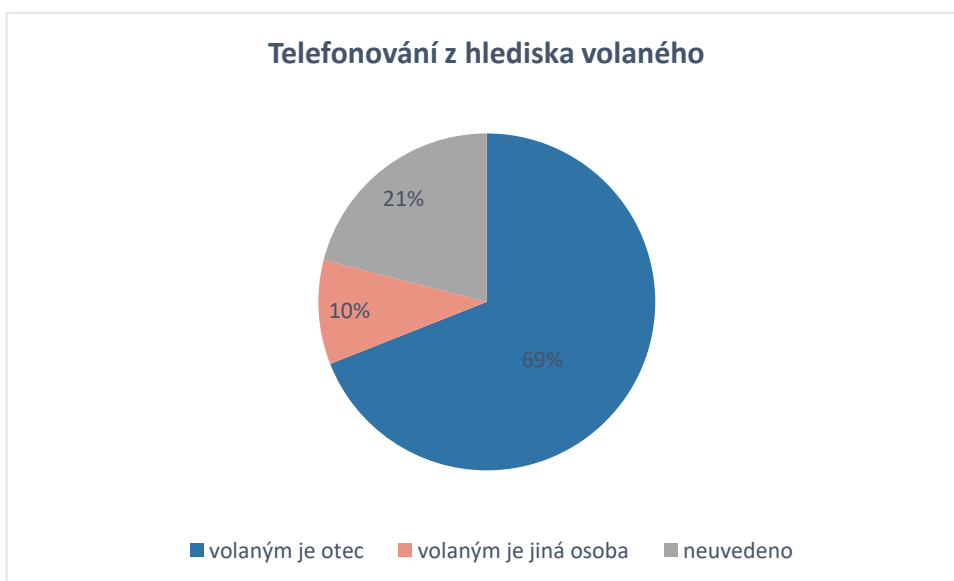
6 žáků (12 %) si myslelo, že chlapec někdo telefonuje. Ve dvou případech šlo o kamaráda, ve třech případech o otce, v jednom případě o babičku.

Zato 42 žáků (84 %) uvedlo, že chlapec začal při hodině telefonovat sám. Z tohoto počtu si 29 žáků (69 %) myslelo, že telefonuje svému otci. Všichni tito žáci použili slovo „táta“. V ostatních případech 4 žáci (10 %) uvedli, že chlapec telefonuje jiným osobám (ve třech případech šlo o kamaráda, v jednom případě o pizzerii), 9 žáků (21 %) osobu nezmínili. 2 žáci (4 %) ve svých textech neuvedli, že chlapec na obrázku telefonuje, ale že na upozornění paní učitelky i nadále používá mobilní telefon.

Graf 1: Telefonování z hlediska volajícího

Graf 2: Telefonování z hlediska volaného

Obrázek č. 2

Obrazový materiál 23: Fraus, 2. obrázek

Zdroj obrázku: KOSOŮVÁ, Jaroslava et al. *Český jazyk pro 4. ročník základní školy*. PLZEŇ: FRAUS, 2021, s. 126. ISBN 978-80-7489-660-6

U tohoto obrázku 100 % žáků poznalo, že se děj odehrává před školou a že ke dveřím přibíhá osoba. Důvod, proč ke škole přibíhá, a kdo to je, se v žákovských pracích lišil. Zde si žáci museli domyslet děj odehrávající se mezi prvním a druhým obrázkem.

Žáci, kteří ve svém textu uvedli, že chlapec volal otci, také vždy napsali, že volal otci proto, aby si pro něj přijel do školy. Celkově 58 % žáků uvedlo tento dějový prvek. Důvody telefonátu se však různily: chlapci je špatně a chce domů, chlapec si vymýšlí, že je mu špatně, aby se vyhnul vyučování nebo testu, chlapec si rozbil hlavu, chlapec si něco zapomněl doma nebo zapomněl, že měl jít k doktoru, ve škole hoří, někdo ve třídě je nakažen nemocí covid 19, paní učitelka mluví sprostě, že dostal poznámku nebo ho šikanují.

Oproti tomu 12 žáků (24 %) uvedlo, že to byla paní učitelka, kdo zavolal otci, aby přišel do školy. Důvodem pro to bylo ve všech žákovských pracích používání mobilního telefonu při hodině. Otec si buď ze své vůle, nebo na pokyn paní učitelky musel následně odvést syna domů.

Zbýlých 9 žáků (18 %) rozvinulo děj jinak. Ve čtyřech případech tatínek *nějak* zjistil, že syn ve škole používal mobilní telefon, proto přišel do školy. V jednom případě žák nevěděl, proč tatínek do školy přišel.

Graf 3: Důvod příchodu otce do školy

Ve většině prací bylo uvedeno, že osoba na obrázku je otec chlapce. Tento názor mělo 96 % testovaných žáků. Z toho jeden žák uvedl, že ač se jedná o otce, je zároveň i školským kontrolorem, který přichází do školy z vlastní vůle na kontrolu.

Dále 1 žák (2 %) ve své práci zmínil, že osoba přicházející ke dveřím školy je učitel, a 1 žák (2 %) píše, že jde o kurýra s pizzou, kterou si chlapec při hodině telefonicky objednal.

Obrázek č. 3

Obrazový materiál 24: Fraus, 3. obrázek

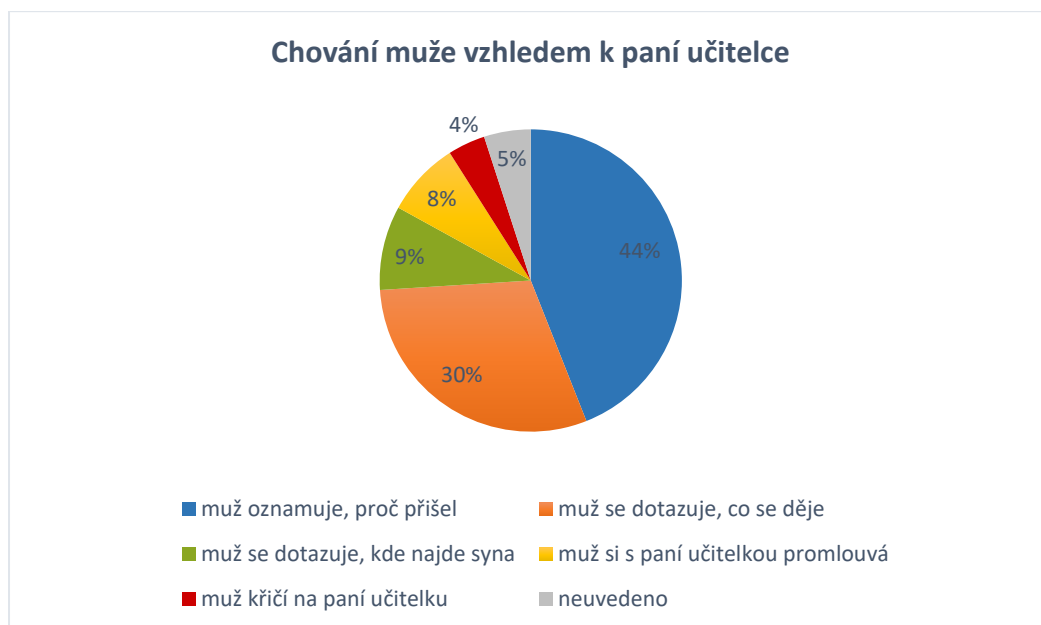

Zdroj obrázku: KOSOVÁ, Jaroslava et al. Český jazyk pro 4. ročník základní školy. PLZEŇ: FRAUS, 2021, s. 126. ISBN 978-80-7489-660-6

Tento obrázek vyjadřuje vypjaté emoce. Bylo zajímavé sledovat, jak děj na obrázku žáci 4. tříd pochopili. 44 % žáků uvedlo, že otec říká paní učitelce, proč přišel. Žáci použili slovo *řekl, povídal* nebo *oznámil*. 30 % žáků uvedlo, že se otec dotazuje, kde syna najde, 8 % žáků uvedlo, že si otec s paní učitelkou promluvil a podle 4 % žáků otec na paní učitelku křičí nebo jí nadává. 5 % žáků k obrázku dějový prvek neuvedlo.

Z obrázku vyčetlo 96 % žáků, že muž na obrázku není rozzlobený na paní učitelku, ale je vyděšený, překvapený nebo rozčilený kvůli chlapci.

Graf 4: Chování muže vzhledem k paní učitelce

Obrázek č. 4

Poslední obrázek žáci pochopili stejně. Všechny 50 žáků (100 %) na něm rozpoznalo silné emoce, a to hněv, nelibost, zlost, vztek, případně smutek a zklamání. Všichni žáci, kteří napsali, že se jedná o otce a syna, zmínili ve svém textu, že otec se zlobí (je naštvaný atd.). Jednalo se o zlost kvůli telefonování ve škole, vymyšlení si nebo zapomenutí. 6 % žáků uvedlo, že se syn omluvil a slíbil, že už to příště neudělá.

Zdroj obrázku: KOSOVIČ, Jaroslava et al. Český jazyk pro 4. ročník základní školy. PLZEŇ: FRAUS, 2021, s. 126. ISBN 978-80-7489-660-6

Ukázky prací žáků

Jednoho dne ve škole paní učitelka vysvětluje nové učivo. Pepíkovi najednou volá babička, tak to zvedne a říká: „Babi, teď nemůžu.“ Paní učitelka si všimla toho, že Pepík telefonuje. Tak zavolala tatínkovi. Tatínek si pro Pepíka přišel. Paní učitelka mu vše vysvětlila. Když vyšli ze školy, tatínek byl na Pepíka naštvaný. (dívka, 15. ZŠ Plzeň)

Paní učitelka něco mluví a chlapec volá táta. Protože zjistil, že chlapec má covid. Tatínek běží ke škole. A rychle to jde říct paní učitelce. Pak si ho táta odvádí domů. Chlapec je smutný, že se nemůže učit. Paní učitelka zatím domluví a je konec vyučování. (chlapec, ZŠ Svárov)

Byla hodina českého jazyka a Honza nevěděl, co dělat, protože měli test. Najednou Honzovi přišlo na mysl, že zavolá svému tatínkovi, ať přijde do školy a vyzvedne si ho domů, protože neví test. Tatínek byl v práci, ale i přesto šel do školy. Tatínek vběhl do třídy

a řekl, že potřebuje s Honzou nutně jet k lékaři. „Dobře,“ řekla paní učitelka. Když vyšli ze školy, tatínek byl moc zlej a řekl, že už to nikdy v životě neudělá. (chlapec, ZŠ Rozvadov)

Vyjádření nakladatelství Fraus

Jelikož v metodické příručce pro učitele k učebnici pro 4. ročník není k této sérii obrázků žádné vysvětlení, po testování žáků jsem oslovila nakladatelství Fraus s prosbou o krátký souhrn děje této obrázkové série. Dostala jsem toto vysvětlení:

- *Ve třídě probíhá vyučování. Chlapec porušuje zákaz a tajně při vyučování telefonuje.*
- *Tatínek (rodič, zákonný zástupce) rychle běží do školy.*
- *Tatínek zaskočí paní učitelku s vyděšeným dotazem, co se děje s chlapcem. (Tatínek naléhavě řeší situaci, jak si ji dramaticky představuje po telefonátu syna, paní učitelka ale o ničem neví.)*
- *Chlapec dosáhl svého a jde s tatínkem domů, ale tatínek je mrzutý a chlapec se cítí provinile. Tatínek z telefonátu vyrozuměl, že jde o naléhavou situaci. Od paní učitelky se ale dozvěděl, že se nic nestalo. Chlapec telefonoval tajně, neporadil se s paní učitelkou a asi si vymýšlel a situaci si přibarvil.*

(e-mailová korespondence – Fraus, 2022)

Shrnutí

Vypravování podle této série obrázků z učebnice nakladatelství Fraus bylo pro žáky obtížné. Klíčové dějové momenty příběhu pochopili odlišně. Žáci zapojili do děje svoji vlastní zkušenost nebo fantazii, aby se odpoutali od nutnosti pochopit děj tak, jak ho pravděpodobně zamýšlel autor. Nejvíce se žáci rozcházel při vypravování děje na prvním a třetím obrázku ze série. Výrazně se také lišili v tom, z jakého důvodu přišel otec pro syna do školy.

Jak mi bylo sděleno, po splnění úkolu žáci ve většině testovaných tříd v rozhovoru s učitelkou vyhodnotili tuto sérii obrázků jako „divnou, zvláštní či nesmyslnou“. Děj jim připadal nereálný a někteří si ho museli ve své mysli přizpůsobit. Před samotným psaním

dlouze přemýšleli, někteří byli při pohledu na obrázky demotivováni, protože nevěděli, co mají napsat.

Ukázalo se, že u některých obrázků vždy více než 50 % žáků vyprávělo děj tak, jak ho autoři původně zamýšleli. U třetího obrázku by se daly považovat za správně pochopené dvě interpretace – otec oznamuje, proč přišel, či se ptá, kde syna najde. Ovšem z celkového hlediska se pochopení děje u žáků liší.

4.5.2 TEST 2 – série obrázků z učebnice Nová škola, s.r.o.

V tomto příběhu se všech 50 testovaných žáků (100 %) shodlo na tom, že hlavním aktérem příběhu je chlapec. Ač je v zeleném textu nad obrázky uvedeno, že jde o Michala, tímto jménem v příběhu chlapce pojmenovalo pouze 24 žáků (48 %). Ostatní tedy pohlaví rozeznali z obrázků. Někteří vymysleli vlastní jméno (Pepa, Jirka, Petr atd.), ostatní použili obecné pojmenování (lyžař, kluk atd.) nebo zvolili pro vypravování příběhu ich-formu.

Obrázek č. 1

Obrazový materiál 26: Nová škola, 1. obrázek

Zdroj obrázku: DOLEŽALOVÁ, Alena Bára. Český jazyk 4, učebnice pro 4. ročník. BRNO: NOVÁ ŠKOLA, s.r.o., 2021, s. 52. ISBN 978-80-7600-216-6

Všech 50 žáků (100 %) ze symbolu medaile v bublině pochopilo, že se jedná o lyžařský závod. Z nich 5 žáků (10 %) uvedlo, že jde o olympiádu.

Medaili v bublině využilo ve vypravování 41 žáků (82 %). Z nich 88 % napsalo, že Michal *si představoval (přál, snil o tom)*, že bude první či vyhraje zlatou medaili, a 7 % medaili blíže neurčilo. 5 % žáků medaili v bublině pochopilo tak, že chlapec byl na prvním místě v předchozím závodě.

Obrázek č. 2

Obrazový materiál 27: Nová škola, 2. obrázek

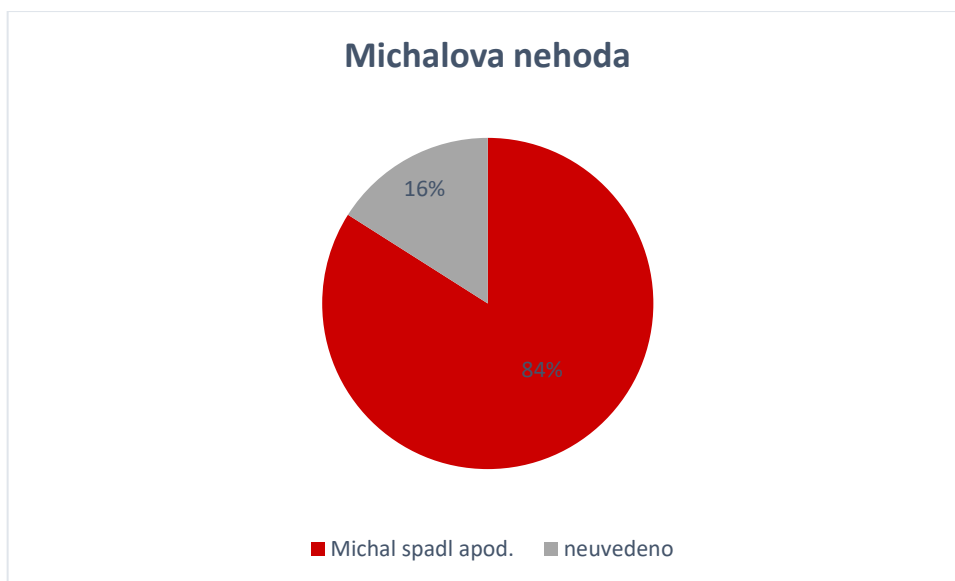

Zdroj obrázku: DOLEŽALOVÁ, Alena Bára. Český jazyk 4, učebnice pro 4. ročník. BRNO: NOVÁ ŠKOLA, s.r.o., 2021, s. 52. ISBN 978-80-7600-216-6

Dějový prvek na tomto obrázku zařadilo do svého vypravování 42 žáků (84 %). Z nich 81 % použilo ve svém textu slovo *spadl* či *upadl*. Zbylých 9 % žáků užilo jinou stylizaci vyjadřující Michalovu nehodu.

8 žáků (16 %) navázalo na uvedení děje rovnou dějem na třetím obrázku. Z dalšího textu však bylo patrné, že z druhého obrázku děj rozpoznali.

Graf 5: Chování muže vzhledem k paní učitelce

Obrázek č. 3

Obrazový materiál 28: Nová škola, 3. obrázek

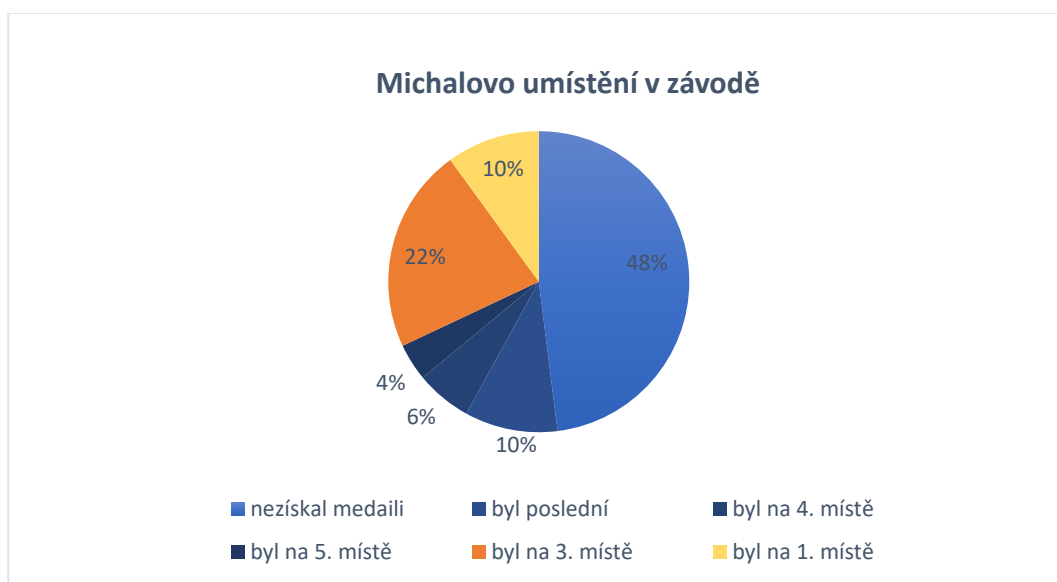

Zdroj obrázku: DOLEŽALOVÁ, Alena Bára. Český jazyk 4, učebnice pro 4. ročník. BRNO: NOVÁ ŠKOLA, s.r.o., 2021, s. 52. ISBN 978-80-7600-216-6

Třetí obrázek zobrazuje stupně vítězů a Michala, který stojí opodál. Děj na tomto obrázku žáci vyjádřili rozdílně: 24 žáků (48 %) napsalo, že Michal nezískal medaili, 5 žáků (10 %), že se umístil jako poslední, 3 žáci (6 %), že se umístil na čtvrtém místě a 2 žáci (4 %) uvedli, že obsadil páté místo. Překvapivě však 5 žáků (10 %) uvedlo, že se Michal umístil na prvním místě.

To, že se Michal umístil na třetí pozici, napsalo ve svém textu 11 žáků (22 %). Tento omyl je vysvětlitelný tím, že ilustrátorka zvolila pro lyžaře na 3. místě velmi podobné oblečení, jako je oblečení hlavního hrdiny příběhu Michala. Žáci, kteří se na obrázek nepodívali dostatečně důkladně, tak dvě postavy příběhu zaměnili.

Graf 6: Michalovo umístění v závodě

Emoce při vyjádření děje na tomto obrázku vyjádřilo 23 žáků (46 %). Kromě jednoho žáka, který uvedl, že Michal byl šťastný, všichni uvedli, že byl smutný nebo zklamaný. Naopak 27 žáků (54 %) emoce související se závěrem závodu ve svém textu nezmínilo.

Obrázek č. 4

Obrazový materiál 29: Nová škola, 4. obrázek

Zdroj obrázku: DOLEŽALOVÁ, Alena Bára. Český jazyk 4, učebnice pro 4. ročník. BRNO: NOVÁ ŠKOLA, s.r.o., 2021, s. 52. ISBN 978-80-7600-216-6

Děj odehrávající se na tomto obrázku všech 50 žáků (100 %) rozpoznalo a uvedlo, že chlapec dostal dort. Lišily se však interpretace, kdo a proč mu dort připravil. 24 žáků (48 %) napsalo, že dort pro Michala připravili rodiče či rodina, případně použili slovo *doma*. 9 žáků (18 %) se domnívalo, že dort přichystali kamarádi. 3 žáci (6 %) si vyjádřili, že dort Michal dostal, protože slavil narozeniny, a 12 žáků (24 %) ve svém textu neuvedlo, kdo Michalovi dort předává. Pouze 1 žák (2 %) uvedl, že dort nebyl určen pro Michala, ale pro soupeře, kteří oslavovali úspěch a k oslavě ho přizvali.

Z textu 26 testovaných žáků (52 %) je patrné, že chlapce oslava potěšila. 22 žáků (44 %) nevyjádřilo při vypravování dějového prvku na obrázku žádnou emoci. 2 žáci (4 %) uvedli, že Michal byl smutný i nadále.

V závěru vyprávění se pouze u 3 žáků (6 %) objevilo poučení, že není důležitá výhra, ale účast a snaha.

Ukázky prací žáků

Jednoho dne chlapec jménem Pepa lyžoval na závodech a byl skvělý, dokonce byl první. Ane ne! Pepa upadl a všichni ho předjeli! Ale naštěstí se mu nic nestalo a jakmile

se zvedl, rychle pádil dolů. Ale když dojel do cíle, už se rozdávaly trofeje a už bylo po závodu. Jeho kamarádi ho mají ale rádi, i když prohrává, a tak mu upekli dort. A dokonce při pečení pomohl i jeho papoušek Bobík. (dívka, 15. ZŠ)

Michal se na lyžích snaží dostat první místo. Bohužel uprostřed dráhy spadl. Byl smutnej, že nedostal medaili. Doma ho čekalo velké překvapení, dostal dort. (chlapec, ZŠ Řevnice)

Michal jel na hory, kde ho čekal lyžovací závod. Odstartoval a už přemýšlel o svoji zlaté medaili. Michalovi se zkřížily lyže a upadl. Michal se smutně koukal na ostatní závodníky, jak dostávají svoje medaile. Sundal si lyže a šel domů, ale nečekal, že mu za snahu doma upekli dort. (dívka, ZŠ Řevnice)

Shrnutí

Vypravování podle této série obrázků z učebnice nakladatelství Nová škola, s. r. o., nebylo pro žáky příliš obtížné, dějová linka příběhu zůstala ve vypravování všech žáků podobná. Nejvýraznější dějové rozdíly se týkaly děje na třetím obrázku. Žáci se lišili v tom, na které pozici se Michal v závodě umístil. Někteří žáci vynechali ve své práci důležité dějové momenty příběhu. Projevila se tak situačnost jejich vypravování, tj. vázanost na obrázkovou předlohu. Bylo zřejmé, že dějový prvek z obrázku pochopili a ve svém příběhu s ním „počítali“, ale ve svém textu ho nezmínili. Žáci celkově nemuseli do děje příliš zapojovat svoji fantazii a dlouze nad samotným dějem přemýšlet. Ukázalo se, že ilustrátoři sérií obrázků musí jednající postavy odlišit výraznými rozdíly např. v barvě oblečení, aby nedošlo k záměně jednajících postav. Fantazii žáci uplatnili při vypravování děje posledního obrázku, rozdílnost však spočívala pouze v tom, kdo Michalovi předává dort. Reakce žáků na sérii obrázků a vyobrazený děj byly pozitivní.

4.6 Výsledky výzkumu

Test použitý k výzkumu obsahoval jeden úkol se stejným zadáním, ale odlišným obsahem. Na výzkumu se podílelo 100 žáků 4. ročníku z 8 základních škol, přičemž 50 žáků pracovalo se sérií obrázků z učebnice nakladatelství Fraus a 50 žáků se sérií z učebnice nakladatelství Nová škola, s. r. o. Výzkum byl genderově celkem vyvážený, tuto skutečnost považuji za přínosnou. Zadání k oběma sériím bylo totožné: „*Napiš o každém obrázku jednu nebo více vět tak, aby příběh dával smysl.*“ Žáci měli jednu sérii obrázků před sebou na lavici a nejprve ji pozorovali. Poté na list papíru splnili zadání testu. Z jejich počínání bylo patrné, zda jsou obrázky ilustrovány tak, aby žák bez potíží rozpoznal dějovost. Se žáky jsem ve dvou třídách pracovala sama, v ostatní třídách byli přítomni jejich vyučující českého jazyka. Všichni žáci pracovali samostatně a stihli práci v časovém limitu jedné vyučovací hodiny.

Výzkum provedený metodou testování souhlasí s poznatky z teoretické části. Díky testovaným žákům 4. ročníku ZŠ bylo potvrzeno, že série z učebnice nakladatelství Fraus je pro žáky hůře pochopitelná než série z učebnice nakladatelství Nová škola. Srozumitelnost jednotlivých obrázků odpovídala teoretickému předpokladu. První série byla pro žáky méně srozumitelná z hlediska děje a pojetí příběhu. Ve druhé sérii obrázků byl problémovým místem obrázek, kde ilustrátorka použila podobné oblečení pro dvě zobrazené osoby.

Cíl výzkumu, kterým bylo porovnání účinnosti dvou sérií obrázků z učebnic českého jazyka z hlediska schopnosti žáků vyčíst z těchto sérií děj, byl naplněn.

První část hypotézy, jejímž předpokladem bylo, že pravděpodobně způsobí nejednotnou interpretaci děje série z učebnice nakladatelství Fraus, byla potvrzena. Druhá část hypotézy, že žáci bez potíží a jednotně vyčtou děj ze série obrázků od nakladatelství Nová škola, s. r. o. (2021), nebyla potvrzena, neboť třetí obrázek zobrazující stupně vítězů vyvolal u žáků nejednotnou interpretaci.

5 Přípravy hodin komunikační a slohové výchovy s využitím obrázků

5.1 Návčik vypravování podle série obrázků – Rodinný piknik

Téma: Návčik vypravování podle série obrázků

Třída: 4.

Časová dotace: 60 minut

Počet žáků: 24

Metody: on-line cvičení, tvorba vlastního textu

Organizační formy: hromadná výuka, samostatná práce

Materiálně-didaktické prostředky: soubor pěti vlastních obrázků na téma *rodinný piknik* (papírová nebo elektronická verze)

Kognitivní cíle: Žák nahrazuje stále se opakující výrazy vhodnými synonymy, využívá přímou řeč pro oživení vyprávění. Žák se vyjadřuje souvisle, bez zbytečných pauz.

Vstupní motivace

Učitel po přivítání začne hodinu rozhovorem na téma Jak nás ovlivňuje počasí: „*Co děláme, když je slunečno? Co to znamená, když se řekne, že je hezky? Vnímáme to rozdílně? Co děláme, když prší, když je bouřka...?*“

Následně učitel napíše velkými písmeny na tabuli slovo PIKNIK. Zeptá se žáků, jestli vědí, co to slovo znamená. Předpokládané odpovědi budou např.: *Když si uděláme svačinu nebo oběd někde na louce. Nějaké jídlo v přírodě. Když si sedneme na deku a vyndáme z košíku jídlo.* Učitel připomene, že se jedná o cizí slovo, jehož významem je svačina pod širým nebem, ideálně v přírodě. Načrtne na tabuli deku, na které sedí několik

osob, batůžek nebo košík, nádobí a nakonec jídlo. Žáci mu mohou radit další vhodné pokrmy k nakreslení či je sami nakreslit.

Seznámení se souborem obrázků

Poté učitel žákům předloží (připne na tabuli) sérii obrázků v přeházeném pořadí. Žáky si pozve dopředu do půlkruhu, aby na obrázky dobře viděli. Zeptá se: „*Libí se vám tento příběh?*“ Žáci pravděpodobně brzy přijdou na to, že obrázky nejsou ve správném pořadí, a budou je chtít seřadit. Zároveň si jistě všimnou, že na obrázcích se objevuje zmiňovaný piknik.

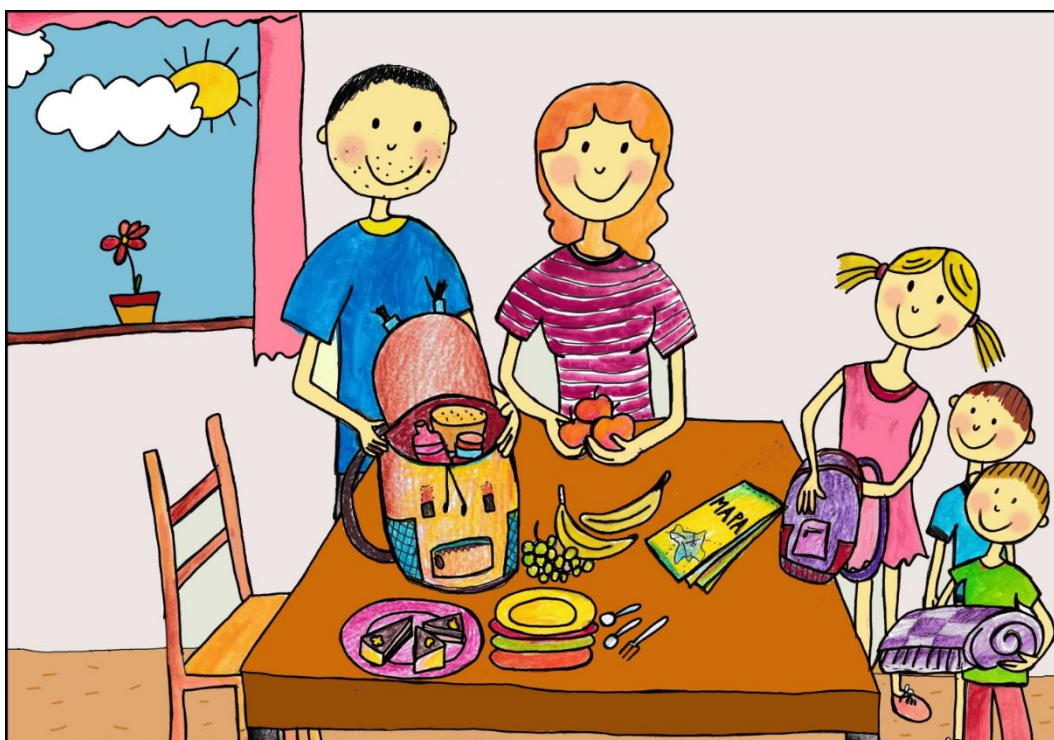
V tuto chvíli je učitel rozdělí do skupin (cca po pěti žácích) a každé skupině dá obálku, ve které jsou stejné obrázky (ve velikosti A4, min. však A5). Jména členů skupin může mít již napsané na obálce. Skupinky se pak na svých stanovištích pokusí obrázky správně seřadit.

Následuje diskuze, při níž žáci ve skupinách debatují o správné posloupnosti obrázků. Učitel chodí mezi skupinami a rovněž se zúčastňuje diskuze žáků. Poté učitel vylosuje skupinu, jejíž mluvčí řekne, jak obrázky seřadili. Ostatní skupiny buď souhlasí, nebo nesouhlasí. V případě nesouhlasu přednesou svoji verzi. Nakonec učitel žákům prozradí zamýšlenou a správnou posloupnost obrázků. Pravděpodobně budou mít skupiny stejné řešení. Na tabuli pak vyvolaní žáci obrázky seřadí.

Obrazový materiál 30: Vlastní série obrázků – Rodinný piknik, 1. obrázek

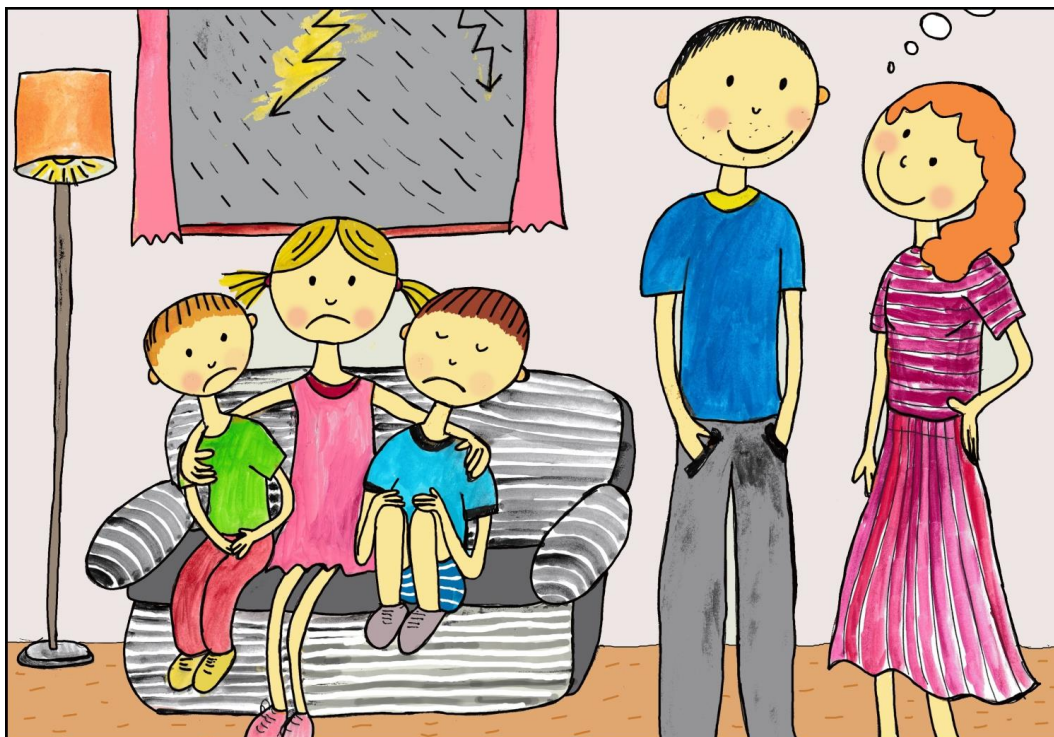
Obrazový materiál 31: Vlastní série obrázků – Rodinný piknik, 2. obrázek

Obrazový materiál 32: Vlastní série obrázků – Rodinný piknik, 3. obrázek

Obrazový materiál 33: Vlastní série obrázků – Rodinný piknik, 4. obrázek

STYLIZAČNÍ ČÁST HODINY – VÝCVIK

Učitel má vytyčené klíčové – uzlové momenty příběhu:

1. *Uvedení – ráno, krásné počasí, nápad – výlet s piknikem*
2. *Uvedení – příprava věcí, balení jídla*
3. *Zápletka – náhlá změna počasí, smutek*
4. *Vyvrcholení děje – beznaděj versus nápad rodičů*
5. *Rozuzlení – piknik doma*

- Žáci mají seřazené obrázky před sebou a učitel pokládá otázky zaměřené na dějovou linii ve stylu: *Jak to všechno začalo? Co se potom stalo? Jak to hrdinové řešili?*

- Synonymický výcvik: K jednotlivým klíčovým dějovým momentům, které vymezuje učitel, žáci navrhnou různé stylizace. Učitel zapisuje jejich návrhy na tabuli. Pokud žáci nevymyslí svoje vhodné vyjádření, připisuje učitel i své vlastní návrhy.

SYNONYMICKÝ VÝCVIK

- **Uvedení**

Učitel žáky vyzve, aby různými způsoby vyjádřili okolnost začátku děje. Žáci se snaží přijít na všechny možné varianty. Např.: *Bylo krásné slunečné ráno. Byl krásný letní den. Byl nádherný letní den. Bylo nádherné nedělní dopoledne. V neděli ráno sluníčko krásně hrálo. Byla neděle, devět hodin ráno, venku svítilo sluníčko.* Poté následuje např.: *Všichni začali nadšeně balit. Musíme zabalit všechno potřebné. Hlavně na nic nezapomenout. Máme všechno?*

- **Zápletka**

Žáci hledají synonymní vyjádření zápletky děje. Např.: *Najednou začalo hodně foukat a pršet. Náhle přišla pořádná bouřka. Setmělo se a spustil se liják. Začala bouřka, lilo a litaly blesky. Obloha se zatáhla a začalo lít jako z konve. Najednou bylo všechno jinak.*

- **Rozvíjení děje**

Všichni byli zklamaní. Nikdo už se neusmíval. Byli smutní, protože nemohli vyrazit. Bouřka je nemile překvapila. Žáci jistě vymyslí mnoho vhodných větných celků. Oživením děje může být užití přímé řeči: „To snad ne! To ne, přišla bouřka. Ach jo, prší. Co budeme dělat?“

- **Vyvrcholení**

Při stylizačním výcviku se učitel zaměří na dynamická slovesa a příslovce: *Náhle je něco napadlo. Vtom přišel nápad. Rodiče najednou něco vymysleli.* Lze též použít přímou řeč: *„Mám to! Mám nápad! Jasně, už vím!“*

- **Rozuzlení**

Žáci vymýšlí, jak nejlépe vyjádřit závěr příběhu. *Nakonec si piknik udělali v obýváku a všem se moc líbil. Deku rozložili doma a byli šťastni. Piknikovali nakonec doma. Všechno dobře dopadlo, piknik proběhl doma a rodiče i děti byli spokojeni.*

Nácvik práce s obrázkovou osnovou on-line

Řazení obrázků podle dějové posloupnosti je zde:

<https://learningapps.org/display?v=p6zdr0uo322>

Na adresu se lze dostat i pomocí QR kódu.

Přiřazování větných celků k jednotlivým obrázkům je zde:

<https://learningapps.org/watch?v=pn0759bhn22>

Na adresu se lze dostat i pomocí QR kódu.

Samostatná písemná práce

Po skončení synonymického výcviku vyzve učitel žáky k napsání vypravování podle seřazených obrázků. Připomene jim, jak by mělo vypravování vypadat:

- Napište přibližně 10 větných celků.
- Krátké věty zrychlí spád děje.
- Děj urychlí také změna tvarů sloves z minulého času do času přítomného.

Žáci se inspiroují tím, co učitel napsal na tabuli během výcviku. Vybírají stylizace, které jsou jim nejbližší.

Napsaný příběh by mohl vypadat například takto:

Bylo krásné slunečné ráno. Sestra stála se svými bratry u okna, když vtom ji napadlo: „Půjdeme s rodiči do lesa na piknik!“ Nápad se mamince a tatínkovi líbil, a tak společně začali balit všechny potřebné věci na výlet. Deku, mapu, jídlo, pití a nádobí. Moc se těšili. Když ale chtěli vyrazit z domu, nevěřili svým očím. Venku bouřka, létají blesky, fíčí vítr a silně prší! Všichni jsou smutní: „Ach ne, co teď?“ Děti si zklamané sedly na gauč a nevěděly, co dělat, ale rodiče se po krátkém přemýšlení zaradovali: „Máme to! Budeme piknikovat v obýváku! Užijeme si to i doma.“ Děti byly nadšené. Společně tedy rozbalili deku, jídlo, pití i nádobí, udělali si krásný a nezapomenutelný domácí piknik a měli se spolu hezky.

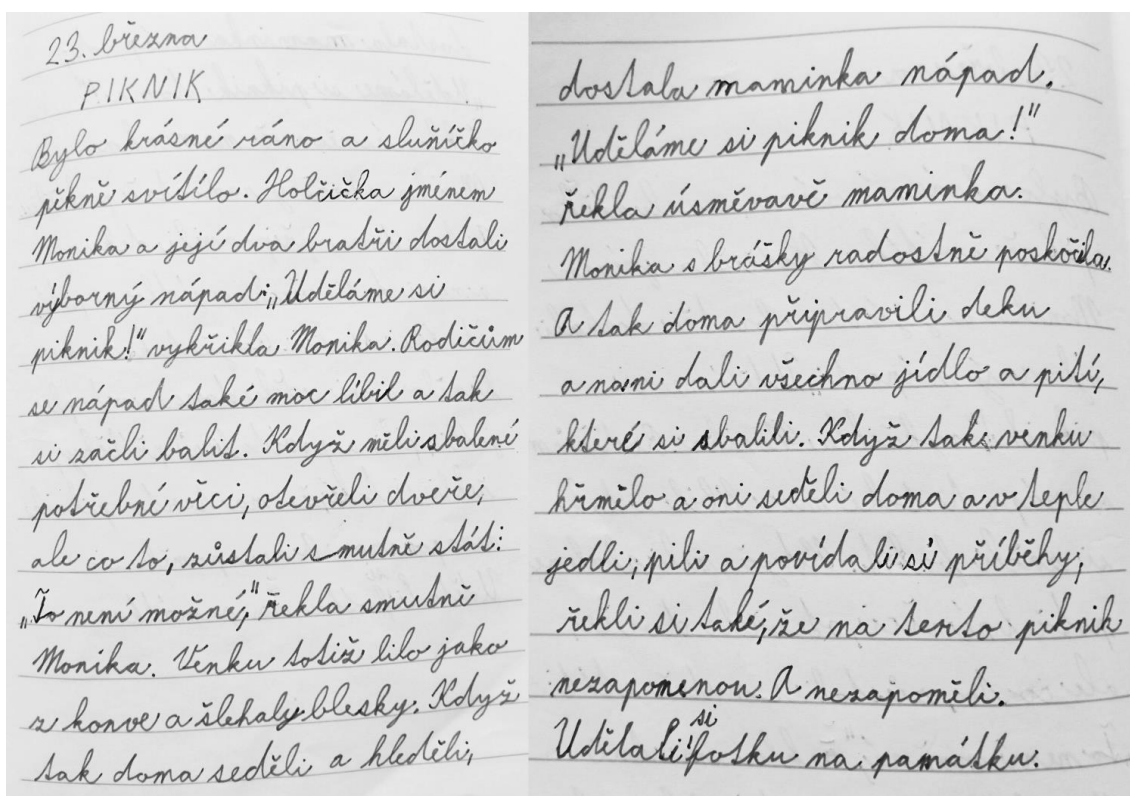
Poté může učitel s žáky diskutovat o jiných řešeních příběhu. Místo posledního obrázku můžeme dát žákům bílou čtvrtku a uplatnit metodu bílého místa. Žáci pak chybějící konec doplní podle své fantazie. Pravděpodobně bude jejich varianta řešení inspirována vlastními zkušenostmi a zážitky. Všechny nápady pak učitel slovně ohodnotí.

Jako dobrovolný a dlouhodobý domácí úkol může učitel zadat žákům uspořádání pikniku s rodinou či přáteli. Ideálně by učitel mohl naplánovat piknik s žáky.

Reflexe

Hodinu jsem vyzkoušela, proběhla on-line v rámci distanční výuky; celkově ji hodnotím jako zdařilou. Předem jsem vytvořila v aplikaci *LearningApps* interaktivní cvičení, ve kterém žáci samostatně seřazovali jednotlivé obrázky série podle posloupnosti. Společně jsme pak pracovali ústně i písemně na sdílené tabuli *Google Jamboard*. Příběh na obrázcích žáci pochopili bez potíží a vzniklé písemné texty žáků byly překvapivě zdařilé. Roli hrál jistě i fakt, že ač jsem upozorňovala na to, že je důležitá samostatnost žáků, mohli do práce zasahovat rodiče.

Obrazový materiál 35: Vypravování žákyně 4. třídy – Piknik

5.2 Návčik vypravování podle jednoho obrázku – Výlet

Téma: Návčik vypravování podle jednoho obrázku

Třída: 5.

Časová dotace: 45 minut

Počet žáků: 24

Metody: tvorba vlastního textu

Organizační formy: hromadná výuka, samostatná práce

Materiálně-didaktické prostředky: vlastní ilustrace na téma *výlet*

Kognitivní cíle: Žák vymyslí zápletku a vypravuje vlastní příběh. Žák nahradí stále se opakující výrazy vhodnými synonymy. Žák využívá stále se opakující výrazy vhodnými synonymy. Žák se vyjadřuje souvisle.

Vstupní motivace

Učitel po přivítání začne hodinu rozhovorem na téma *jak trávíme volný čas*. Např.: *Co děláme, když je venku hezky? Jak můžeme dobít svoji energii? Máme každý jinou zkušenost? Máme rádi přírodu? Chodíme na výlety? A kam? Máme rozdílné zážitky?*

Následně učitel napíše doprostřed tabule slovo *Výlet* a zakroužkuje ho. Žáci postupně chodí k tabuli a kolem slova *Výlet* píší, kam si lze udělat výlet. Slova se nesmí opakovat. Předpokládaná slova neboli tipy na výlet jsou: *hrad, zámek, bazén, město, muzeum, rozhledna, vyhlídka, skála, rybník, les...*

Seznámení s obrázkem

Učitel žákům předloží či promítne na stěnu vybraný obrázek. Zeptá se: *„Jak byste nazvali tento obrázek?“* Žáci pravděpodobně použijí slovo *výlet*, nejčastěji ve slovním spojení *Výlet do přírody* nebo *Pěší výlet*. Učitel se vrátí k tabuli a vyzve žáky, aby

porovnali svá slova z tabule se slovy napsanými na rozcestníku zobrazeném na obrázku. Shodují se?

Obrazový materiál 36: Vlastní obrázek – Výlet

STYLIZAČNÍ ČÁST HODINY – VÝCVIK

Východisko příběhu:

- *Tři děti stojí na rozcestí.*

Učitel se zeptá: „Co tam děti dělají?“ Pravděpodobné odpovědi žáků: *Rozhodují se, kam dál. Přemýšlí. Neví, kam se vydat dál. Rozmýšlejí se.* Učitel se zeptá: „Co je to za děti?“ Pravděpodobné odpovědi žáků: *Kamarádi, sourozenci, spolužáci.* Může souviset vzájemný vztah dětí se zápletkou příběhu?

Ostatní dějové momenty příběhu, které vymyslí:

- *Co bylo na začátku*
- *Co bylo před příchodem na rozcestí*
- *Kam děti pokračovaly dál a co zažily*
- *Jak příběh skončil*

Úkolem žáků je nyní vymyslet předchozí a následující děj tak, aby příběh dával smysl. Učitel pokládá otázky zaměřené na dějovou linii: *Jak asi celý příběh začal? Co se stalo předtím? Jak se děti na rozcestí rozhodly? Co následovalo? Jak příběh skončil?*

Stylizační výcvik probíhá ústní formou. Předpokládané odpovědi žáků na učitelovy otázky týkající se předchozího děje: *Jednoho dne vyrazili tři kamarádi na výlet. V sobotu se tři sourozenci vydali na výlet do okolí. Rodina vyrazila na výlet, ale rodiče šli pomalu, a tak děti přišly na rozcestí jako první. Honza, Pepa a Anička si naplánovali výlet vlakem do přírody. Měli v plánu navštívit zajímavé místo. Řekli si, že na prvním rozcestí se rozhodnou, kam dál. Chtěli se podívat na hrad.*

Předpokládané odpovědi žáků na učitelovy otázky týkající se následujícího děje: *Kluci se chtěli vydat na skály, ale jejich sestra by raději navštívila hrad. Začali se dohadovat, kam dál. Každý chtěl vyrazit jiným směrem. Museli se rozhodnout, kam se vydají, aby stihli vlak zpátky. Rozhodli se vydat doleva. Nejprve šli na skály, potom to vezmou přes jeskyni až na zámek. Na skále si dali svačinu a rozhlíželi se po okolí. V jeskyni zjistili, že jim nesevítí baterka, tak si museli posvítit svíčkou. Když přišli unaveni na zámek, zjistili, že je kvůli změně otevírací doby zavřeno. Naštěstí stihli vlak zpátky a večer spokojeně dorazili domů. Cestou domů si kamarádi vyprávěli všechny nové zážitky. Tento zážitek z výletu si budou pamatovat navždycky.*

SYNONYMICKÝ VÝCVIK

Jelikož má každý žák jinou představu příběhu, liší se klíčové dějové momenty příběhu. Není tedy možné provádět synonymický výcvik ke všem uzlovým dějovým bodům příběhu. Je však dobré tento výcvik zaměřit na uvedení děje, aby žák mohl snáze začít. Dále pak na rozuzlení děje, které ukončuje samotný příběh. Je možné zaměřit stylizační nácvik i na využití přímé řeči.

Důležité je upozornit žáky na sloveso *šli*, které by se nemělo ve vypravování příliš často opakovat, jak se nabízí. Učitel vyzve žáky, kterým slovesem lze toto sloveso nahradit. Např.: *vydali se, pokračovali, vykročili...*

○ **Uvedení**

Učitel žáky vyzve, aby vyjádřili začátek děje různými způsoby, a píše jejich slova na tabuli. Např.: *Jednoho dne.... Začalo to tak, že... Jednou ráno... V sobotu... Kamarádi se rozhodli, že... Sourozenci dlouho plánovali... Rodiče vymysleli...*

○ **Rozuzlení**

Žáci vymýšlí, jak nejlépe vyjádřit ukončení příběhu. Např.: *Nakonec... Všechno dobře dopadlo... Cestou domů, Večer... Zpáteční cesta...*

○ **Přímá řeč**

Učitel zařadí i synonymický výcvik přímé řeči k situaci, kdy děti stojí na rozcestí. Provádí ho ústně, pouze zopakuje, jak vypadá správně napsaná přímá řeč. Nápadů žáků jsou např.: *Tak kam se vydáme? Co teď? Já bych šla na hrad. Půjdeme na skály? Chtěli jsme na hrad, ale co raději objevit jeskyni? Kolik máme času? Jak daleko je to k jeskyni? Koho bolí nohy?*

Samostatná práce

Po stylizačním výcviku učitel vyzve žáky k napsání vypravování podle obrázku. Připomene jim, jak by mělo vypravování vypadat:

- Napište přibližně 20 větných celků.
- Používejte odstavce, nezapomeňte na uvedení a rozuzlení.
- Krátké věty zrychlí spád děje.
- Děj urychluje také změna tvarů sloves z minulého času do času přítomného.
- Přímá řeč oživí děj.

Žáci se inspirují i tím, co učitel napsal na tabuli během výcviku.

Napsaný příběh by mohl vypadat například takto:

Jednoho dne se tři kamarádi Vojta, Sam a Ema domluvili, že vyrazí na výlet do přírody. Právě začínalo jaro, a tak se těšili na svěží vůni lesa.

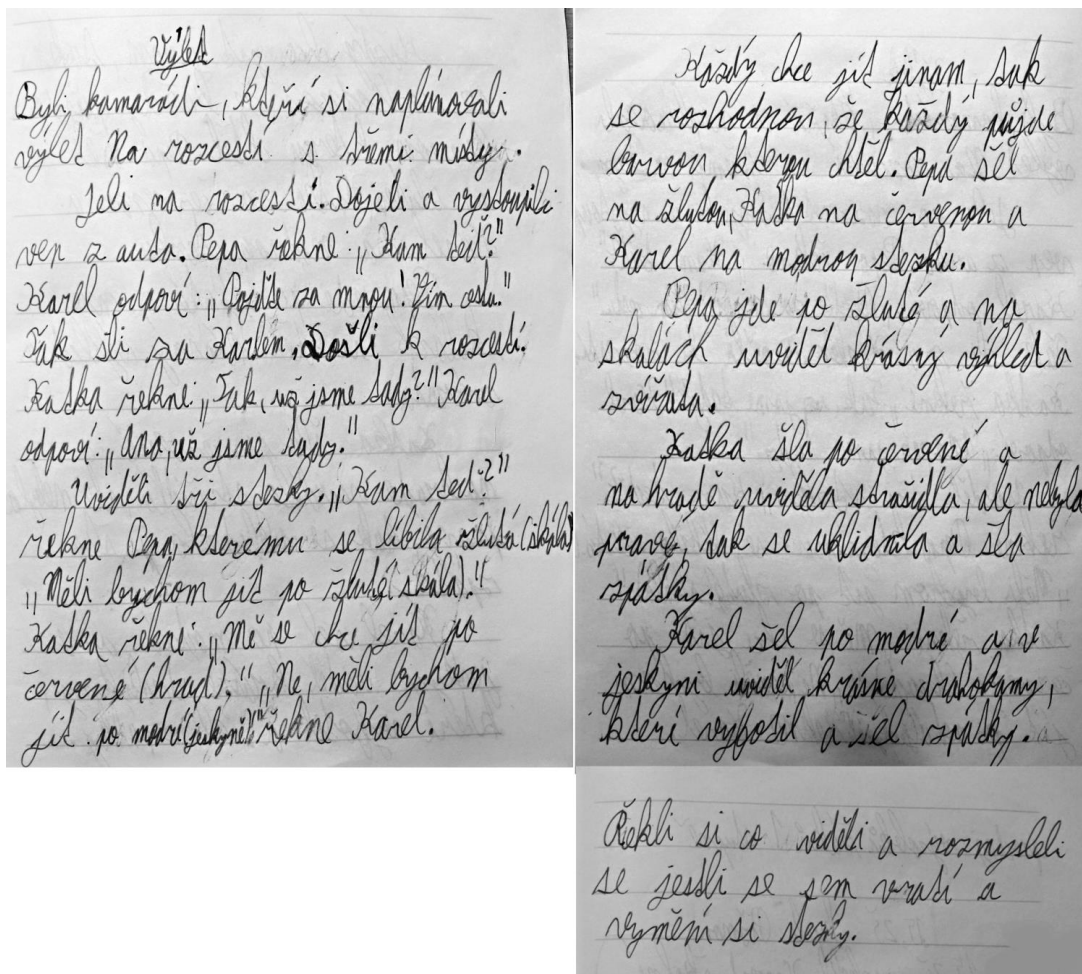
V sobotu ráno se sešli na konečné autobusu, kde začínal les. Společně putovali po žluté turistické značce a vyprávěli si, co zažili v posledních dnech. Po třech kilometrech došli na rozcestí a rozhodovali se, kam dál. Mohli se vydat doleva na skály, rovněž k jeskyni nebo doprava na hrad.

„Tak kam půjdeme? Já bych zkusil ty skály,“ řekl hned Vojta. Lezení měl rád. Sam ale odpověděl: „Co takhle jít spíš do jeskyně? Mám s sebou baterku, bude to dobrodružné.“ „Kluci, já bych šla na ten hrad, ještě jsem tam nebyla,“ řekla Ema. Nastalo rozhodování. Nehádali se, ale každý se snažil prosadit svůj směr. „Jé, vždyť mám přece mapu!“ vykřikl Vojta vyndal ji z batohu. Mapa je vždy dobrým pomocníkem. „Podívejte, na hrad je to pořád do kopce. Zpátky bychom museli jít stejnou cestou,“ pronesl Vojta. Ema souhlasila: „Hm, to je pravda. A co jít teda napřed na skály a potom přes jeskyni zpět do města? Bude to hezký okruh.“ „Tak jo,“ nadšeně souhlasili kluci, „a na hrad se vydáme příště na kole.“

Na skalách si dali svačinu a rozhlíželi se po okolí. Místo, kde seděli, bylo bezpečné, ale i přesto byli opatrní. Když pak došli k jeskyni, Sam vytáhl baterku a posvítit dovnitř. Jeskyně byla dlouhá asi 20 metrů. Díky světlu se podívali až dozadu a líbilo se jim, že nikde neviděli odpadky. „Bububu!“ zakřičel Sam a na chvíli zhasl baterku. Ostatní se vyděsili, až vykřikli. Pak se rozesmáli. Cestou zpět si kamarádi povídali a zpívali, občas se ztišili, aby slyšeli zpěv ptáků.

Když odpoledne dorazili příjemně unavení do svých domovů, s radostí vyprávěli rodičům, co na výletě zažili. A už se všichni těší na příští výlet – cyklovýlet na hrad.

Během další hodiny slohu může následovat čtení jednotlivých prací a porovnávání dějů příběhu. Každé vyprávění bude originální a bude jistě motivováno osobními zkušenostmi žáků. Žák při čtení procvičuje ústní projev, měl by číst zřetelně a pracovat se svým hlasem tak, aby posluchače zaujal.

Reflexe

Hodinu jsem vyzkoušela, hodnotím ji jako zdařilou. Žáci spolupracovali a byli aktivní. Navrhovali jednotlivé body osnovy a možnosti zápletky. Většina nápadů byla z reálného života, některé však i pohádkové. Synonymický výcvik jsem prováděla pouze ústní formou. Úskalí se objevilo ve chvíli, kdy žáci měli začít psát vypravování do sešitu. Někteří se dotazovali, jak mají začít, někteří, jak vytvořit závěr. Ukázalo se, že je vhodné v rámci synonymického výcviku i u žáků 5. třídy zapisovat na tabuli navrhované možnosti vyjádření, z nichž si pak mohou vybrat svou vlastní stylizaci. Bylo překvapující, že někteří žáci zapomněli členit text do odstavců. Kromě pravopisných chyb bylo nemilým zjištěním i to, že texty byly spíše popisy děje než vypravování. Zápletka byla často vynechána, tudíž se jednalo jen o popis průběhu výletu tří hlavních hrdinů z obrázku. Ukázalo se, že pro nácvik vypravování je vhodnější série obrázků než jeden obrázek vyjadřující jediný dějový moment.

5.3 Popis pracovního postupu podle série fotografií – Módní návrhář

Téma: Popis pracovního postupu

Třída: 5.

Časová dotace: 45 minut

(Hodina navazuje na hodinu pracovních činností nebo výtvarné výchovy, při které žáci vytvořili podle názorné ukázky a ústního návodu vlastní návrh šatů.)

Počet žáků: 24

Metody: tvorba vlastního textu

Organizační formy: hromadná výuka, samostatná práce

Materiálně-didaktické prostředky: vlastní série fotografií na téma *módní návrhář* (může být i v digitální podobě)

Kognitivní cíle: Žák přiřadí správná slovesa k dané činnosti. Žák popisuje přesně jednotlivé fáze pracovního postupu.

Vstupní motivace

Učitel po přivítání začne hodinu slovy: „*Návrhy šatů, které jste vytvořili při hodině pracovních činností (výtvarné výchovy), se zalíbily světovým módním značkám. Chtějí je zařadit do své nové kolekce. Právě jste se tedy stali těmi nejlepšími módními návrháři. Bude však potřeba si vzpomenout na přesný postup výroby šatů, ten důkladně zapsat a předat do továren po celém světě, kde se šaty začnou vyrábět.*“ Učitel žákům promítne fotografie šatů nebo je naživo ukáže.

Obrazový materiál 38: Ukázka žákovských prací – Módní návrhář

Žáci začnou vzpomínat, jak návrhy vytvářeli. Učitel řekne: „*Mám pro vás pomůcku, fotografie jednotlivých kroků. Bohužel se mi pomíchaly. Dokážete je seřadit tak, jak jste při výrobě postupovali?*“ Jednotlivé fotografie rozdá v obálkách do skupin. Variantou je využití mobilních telefonů; žáci mohou pomocí QR kódu otevřít aplikaci *LearningApps* a samostatně v ní obrázky seřadit, případně lze promítnout obrázky dataprojektorem a pracovat frontálně. Učitel upozorní na to, že žáci mají řadit obrázky tak, jak sami postupovali při výrobě.

Interaktivní cvičení zaměřené na řazení obrázků podle dějové posloupnosti je zde: <https://learningapps.org/display?v=paitm8xrk22>

Cvičení je přístupné i pomocí QR kódu:

Jakmile jsou fotografie správně seřazeny, učitel promítne žákům očíslované fotografie a následuje stylizační výcvik.

Obrazový materiál 39: Vlastní série fotografií – Módní návrhář

Žáci mají za úkol ke každému obrázku vymyslet vhodné sloveso. Učitel je zapisuje na tabuli. Ukázka možného řešení:

1. *potřebujeme, připravíme si, použijeme*
2. *rozložíme, rozbalíme, položíme*
3. *uchopíme, vezmeme, držíme*
4. *kroutíme, točíme*
5. *pokreslíme, pomalujeme, počmáráme, nabarvíme*
6. *nanášíme, namočíme, pokapeme, umokříme*
7. *rozložíme, dáme uschnout*
8. *nakreslíme, načrtneme, připravíme si*
9. *namačkáme, zmuchláme, naaranžujeme, vytvoříme, položíme*
10. *přilepíme, nalepíme, natřeme, připevníme*
11. *dokončíme, máme, je*

Žáci si připomenou pomůcky: bílá čtvrtka, tenký fix, kelímek s vodou, štětec, barevné fixy, papírový kapesník, lepidlo.

Dalším krokem je písemný návod – popis pracovního postupu. Učitel upozorní na požadavek srozumitelnosti. Popis pracovního postupu mají napsat tak, aby byl každý schopen výrobek podle návodu vytvořit.

Popis pracovního postupu by mohl vypadat např. takto:

Módní návrhář

Potřebujeme: bílou čtvrtku, tenký fix, kelímek s vodou, štětec, barevné fixy, papírový kapesník a lepidlo

1. *Připravíme si všechny pomůcky.*
2. *Nejprve si rozložíme na stůl papírový kapesník.*
3. *Jednou rukou ho uchopíme uprostřed.*
4. *Druhou rukou ho zkroutíme do vrtule.*
5. *Pokreslíme ho vybranými barevnými fixami ze všech stran. Čím více barvy, tím lépe.*

6. Pomocí štětce na kapesník nanášíme vodu, aby se barvy rozpily.
7. Kapesník („látku“) rozložíme a dáme uschnout.
8. Mezitím si tenkým černým fixem na čtvrtku nakreslíme modelku. Stačí horní část těla, neboť tu spodní přikryje sukně či šaty.
9. „Látku“ namačkáme a naaranžujeme na modelku tak, aby vznikl co nejlepší model. (Pozn.: Pokud vytvoříme pouze sukni, je potřeba fixem dokreslit horní část oděvu).
10. „Látku“ přilepíme na čtvrtku.
11. Model je hotový.

Závěr

Poděkování a závěrečná motivace: *Zkuste svůj návod předložit doma svým rodičům či sourozencům. Zvládnou pouze pomocí vašeho textu vyrobit šaty z papírového kapesníku? Nebo jim spíše pomůže obrazový návod? Přineste ukázat jejich výtvar.*

Reflexe

Tuto hodinu hodnotím jako velice zdařilou. Žáci, kteří model šatů v rámci předešlé hodiny pracovních činností vytvořili, neměli žádné potíže se seřazením fotografií a následnou volbou vhodných sloves pro popis. Pamatovali si mé pokyny, při kterých jsem slova použila. Žáci, kteří v době vyrábění nebyli ve škole, měli s popisem pracovního postupu větší potíže. Zdál se jim příliš abstraktní, protože popisovaná práce je velmi specifická. Situaci by vyřešily dvě hodiny v rámci jednoho dne. Během jedné hodiny by žáci vytvořili výrobek, během té následující by provedli písemný popis pracovního postupu.

5.4 Písemný vzkaz – Vlaštovka

Téma: Krátký slohový útvar – vzkaz

Typ hodiny: fixační

Třída: 5.

Časová dotace: 45 minut

Počet žáků: 24

Metody: tvorba vlastního textu

Organizační formy: hromadná výuka, skupinová práce, samostatná práce

Materiálně-didaktické prostředky: vlaštovka se vzkazem, 2x lísteček se vzkazem, vlastní obrazový materiál na téma *vlaštovka*

Kognitivní cíle: Žák na základě svých znalostí vytvoří libovolný mluvený a písemný vzkaz. Žák na základě vytvořeného vzkazu vypravuje příběh a volí vhodné jazykové prostředky.

Žák již zná pravidla krátké formy sdělení – ústní i písemný vzkaz. Dokáže vybrat vhodné jazykové i stylistické prostředky (oslovení, citově zabarvená slova, spisovné či nespisovné výrazy, podpis atd.) s ohledem na to, zda je vzkaz oficiální, či neoficiální.

Vstupní motivace

Učitel nevejde na začátku hodiny do třídy, ale pootevřenými dveřmi hodí do třídy papírovou vlaštovku a čeká za dveřmi na chodbě (děj ve třídě monitoruje sluchem, v případě jakýchkoli potíží může kdykoli zasáhnout). Na vlaštovce je napsáno: *Uvnitř hledej vzkaz.* Předpokladem je, že žáci vezmou vlaštovku do ruky a budou se snažit vzkaz najít. Po rozbalení vlaštovky čtou text: *Milé děti, omlouvám se, přijdu později. Ať ten, kdo slaví svátek nejbližší dnešnímu dni, otevře skříň vzadu ve třídě a najde v ní další vzkaz. Paní učitelka*

Když daný žák otevře skříň, zevnitř na dveřích je přilepený papírek se slovy: *Hej lidi, nejmladší z vás ať se kouká zvednout z místa a jde přečíst to, co je napsaný pod umyvadlem.*

Pod umyvadlem je vzkaz: *Otevřete si sešit, napište si dnešní datum a nadpis VZKAZ. To vše za přísného mlčení. Až budete mít všichni hotovo, nejvyšší z vás s úsměvem otevře dveře na chodbu.*

Jakmile žák otevře dveře, vyučující poděkuje za milé uvítání a vchází do třídy. Zeptá se: „*Co jste zažili?*“ Postupně se od žáků dozví o třech vzkazech a položí otázku: „*Byly alespoň napsané správně?*“ Jistě se dozví, že vzkaz ve skříni byl psaný jinou formou a hodil by se spíše do kamarádských kruhů, že jde o neoficiální formu vzkazu.

Mluvený vzkaz

Učitel dá žákům dvě minuty na vymyšlení mluveného vzkazu, který by mohla paní učitelka sdělit po někom dalším žákům v případě, že přijde později. Následně vyvolá několik žáků – dobrovolníků. Ostatní mohou vzkaz komentovat, případně opravit.

Písemný vzkaz

Učitel dá žákům dvě minuty na vymyšlení milého písemného vzkazu pro spolužáka v lavici. Žáci si vymění sešit a vzájemně si do něj krátký vzkaz napíší. Následuje tiché přečtení vzkazů. Dobrovolníci mohou sdílet s ostatními vzkaz, který dostali.

Vzkaz podle obrázků

Učitel promítne / rozdá žákům sérii dvou obrázků. Úkolem žáka je prohlédnout si je. Následně žáci ústně popíší, co se na obrázcích děje (učitel vyvolává). Dostanou za úkol do sešitu napsat, jak by mohl vypadat vzkaz, o kterém pojednává obrázek. Žáci, kteří úkol splní rychle, mohou vymyslet (ústně) příběh, který by se na obrázcích mohl odehrát po přečtení vzkazu.

Obrazový materiál 40: Vlastní série dvou obrázků –Vzkaz

Následuje komparace vzkazů, které žáci vymysleli. Učitel píše poznámky na tabuli, nakonec vznikne schéma. Ptá se: *Kdo má vzkaz, který je od neznámého člověka? Zapiše počet žáků. Kdo myslí, že Kája je chlapec? Kdo má vzkaz, ve kterém je omluva? Kdo má ve vzkazu pokyn jít ven? Atd.*

Na závěr všichni, kteří chtějí, svůj vzkaz přečtou a může se rozvinout diskuze o celé situaci (např. učitel vybere jeden zajímavý vzkaz a žáci přemýšlí, jak by se sami zachovali v dané situaci). Pokud některý žák stihl vymyslet pokračování děje na obrázcích po přečtení vzkazu, ostatní mohou na základě jeho vzkazu zkusit děj uhodnout. Učitel průběžně ústně hodnotí práce žáků. Na závěr zadá úkol: *Napište ještě jeden vzkaz. Pro mě.* Poté vybere sešity a vzkazy si přečte. Každému na vzkaz písemně odpoví ve stejném stylu.

Reflexe

Hodina se povedla podle plánu, jen žáci nedokázali pracovat při prvotních aktivitách se vzkazy potichu. Vyčkala jsem však za dveřmi, protože bylo slyšet, že diskutují na základě přečtených vzkazů a plní pokyny. Vše splnili. Po mém příchodu do třídy panovala příjemná atmosféra. Ač věděli, že vlačovku jsem do třídy vhodila já, „hru“ se mnou hráli a povídali, co zažili. Následná práce s obrazovým materiálem je bavila. Podle dvou obrázků všem bylo jasné, o čem pojednávají. Ve třídě se nevyskytl žádný žák,

který by nepochopil, co se na obrázcích stalo. Tato skutečnost mě potěšila. Vzkazy, které žáci vymysleli, byly různorodé a kopírovaly zkušenosti jednotlivců. Následná komparace vzkazů se stala zajímavým přehledem a důkazem, že vzkazy mohou být opravdu rozmanité. Výsledné texty:

Obrazový materiál 41: Čtyři ukázky žákovských prací – Vzkaz, žáci 5. třídy

VZKAZ Z OBRÁZKU

Ahoj Hajo.

Přijdi dnes večer! rád bych si něco řekl.
Promiň se si ho posílám na relaxaci zkus obno, ab
já se slyším. Mám tě rád.

Ahoj Bobu ♥.

VZKAZ Z OBRÁZKU

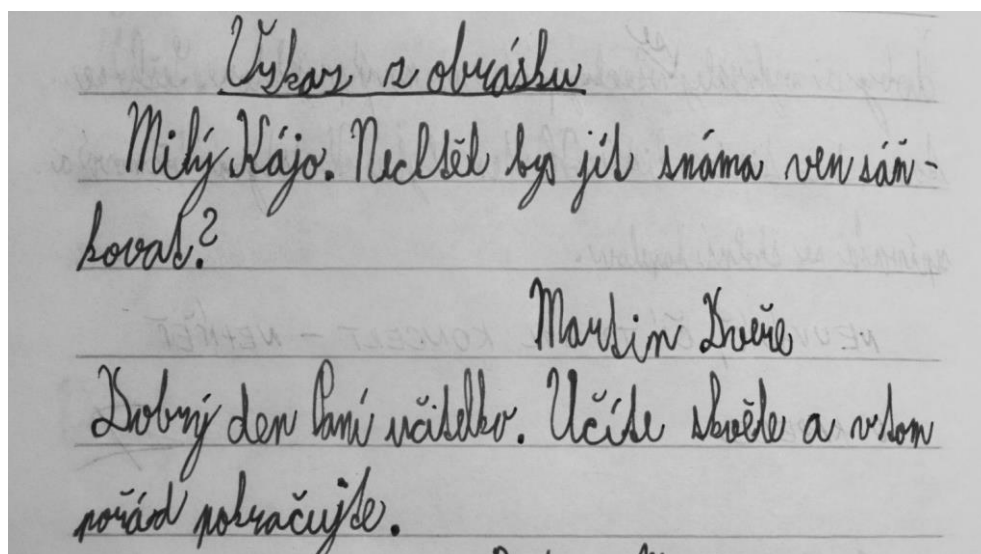
Ahoj Hajo, nevím jestli si mě
pomalujiš, ale jsem svůj kamarád
ze školky. A hádej co, jsem svůj
soused! Bořek Hawenmoro ♥

Vzkaz z obrázku

Ahoj Hajo,

chtěla bych si s tebou promluvit. Třeba
zítra v kavárně.

To je nej kámoška Lucka 😊

Aktivita, kterou jsem přidala do hodiny navíc, byla následující. Žáci, kteří si stihli ke vzkazu vymyslet i pokračování příběhu, přečetli svůj vzkaz a vyvolali spolužáka. Ten rychle vymyslel možné pokračování děje. Byl příběh stejný či podobný? Nebo naopak úplně jiný? To bylo zjištěno hned poté, co autor vzkazu prozradil, jak příběh zamýšlel. Tuto aktivitu jsme stihli u dvou žáků. Jednou byl tip spolužáka správný, podruhé odlišný. Hodina žáky bavila. Jediným negativem byla jejich počáteční hlučnost, jinak si vedli velmi dobře.

ZÁVĚR

Cílem této diplomové práce bylo posoudit didaktické aspekty využití obrazového materiálu v hodinách slohové a komunikační výchovy na 1. stupni základní školy. Analýza učebnic nakladatelství Fraus, Nová škola, s. r. o., a Taktik ukázala, že ilustrátoři volili barvy i celkovou kompozici obrazových materiálů uvážlivě. Všechny analyzované učebnice jako celek působí příjemným dojmem a díky použitému obrazovému materiálu je žák zajisté pozitivně motivován. Analýza sérií obrázků, podle nichž mají žáci vypravovat děj, přinesla zajímavé výsledky. Autoři se vždy snažili vzbudit v žácích zájem o vypravování děje volbou zajímavých a aktuálních témat. Ve svých obrázkových osnovách použili moderní prvky a předpokládali, že žáci mají alespoň částečnou osobní zkušenost se zobrazenými situacemi. V učebnicích nakladatelství Fraus se ovšem objevuje i sporná, nejednoznačná a nečitelná dějová linka. Žák má sice možnost více zapojit svoji fantazii, ale pokud z obrázků nerozpozná děj, který autor zamýšlel a měl být jednoznačný, může být zmaten a souvislost i plynulost jeho vypravování to může ovlivnit negativně.

Ve druhé, výzkumné části práce jsem se proto zabývala dvěma sériemi obrázků k nácvičku vypravování. Jednou z nich byla právě série z učebnice pro 4. ročník od nakladatelství Fraus (2021), druhou pak série z učebnice nakladatelství Nová škola, s. r. o. (2021). Cílem výzkumu, jehož se účastnilo 100 žáků osmi čtvrtých ročníků ZŠ, bylo porovnat didaktickou účinnost dvou sérií obrázků z učebnic českého jazyka z hlediska schopnosti žáků vyčíst z těchto sérií děj. Výzkum potvrdil, že dějové prvky v sérii obrázků z učebnice nakladatelství Fraus jsou pro žáky méně srozumitelné a interpretovatelné než dějové prvky série obrázků učebnice nakladatelství Nová škola, s. r. o. I v sérii obrázků učebnice nakladatelství Nová škola, s. r. o., se však ukázal dějový prvek jednoho z obrázků jako málo srozumitelný, pro některé žáky jako matoucí. Ilustrátorka použila podobné oblečení pro dvě jednající postavy. Ty pak žáci ve svém vypravování zaměnili. Výzkum potvrdil, že dodržování základních pravidel pro tvorbu obrázkových sérií k nácvičku vypravování je důležitým předpokladem úspěchu vypravování žáků. Je-li obrazový materiál srozumitelný a děj dobře čitelný, žák nemusí váhat a děj si pomocí vlastní fantazie domýšlet. Nemusí dlouze přemýšlet nad tím, jaký

děj chtěl ilustrátor obrázkem vyjádřit, a může se soustředit především na výběr vhodných jazykových prostředků.

Součástí diplomové práce jsou přípravy vyučovacích hodin slohové a komunikační výchovy s využitím mého vlastního obrazového materiálu. Přípravy jsou zaměřeny na nácvik vypravování podle série obrázků, na vypravování příběhu podle jediného obrázku, na nácvik popisu pracovního postupu a na nácvik písemného vzkazu. Uvádím reflexi vyučovacích hodin, které jsem podle uvedených příprav učila ve 4. a 5. ročníku. Moje zkušenost potvrzuje, že žáci pochopili zobrazený děj jednotně a bez potíží. Všechn tento obrazový materiál je mým původním autorským dílem. Věřím, že bude spolu s metodickou přípravou přínosný i pro další učitele českého jazyka na 1. stupni ZŠ.

RESUMÉ

Diplomová práce se zabývá využitím obrazového materiálu v hodinách slohové a komunikační výchovy. Práce se skládá ze dvou částí. Teoretická část je zaměřena na problematiku týkající se nonverbální složky učebnic, zejména ilustrací a fotografií. Jsou uvedeny výsledky analýzy obrazového materiálu využitého ve třech nových řadách učebnic českého jazyka, konkrétně sérií obrázků k nácvičku vypravování. Praktická část přináší výsledky výzkumu, jehož se účastnilo 100 žáků z osmi čtvrtých tříd ZŠ. Výzkum ukázal, že pokud ilustrátor poruší pravidla platná pro tvorbu obrázkové osnovy, žák nedokáže děj ze série obrázků správně vyčíst. Součástí diplomové práce jsou přípravy vyučovacích hodin slohové a komunikační výchovy s využitím vlastního obrazového materiálu. Ten je původním dílem autorky diplomové práce.

RESUME

The diploma thesis deals with the use of visual material in style and communication classes. The thesis consists of two parts. The theoretical part focuses on the issue of non-verbal components of textbooks, namely illustrations and photographic images. There are presented the results of the analysis of the pictorial material used in three new sets of Czech language textbooks, namely the series of pictures for practicing narration. The practical part analyses the results of a survey involving 100 pupils from eight fourth-grade classes of primary schools. Research has shown that if the illustrator breaks the rules that apply to the creation of pictorial educational material, the pupil will not be able to correctly understand the story from the sequence of pictures. The thesis also includes materials facilitating preparation for style and communication lessons with the use of own pictorial materials. This is the original work of the author of the diploma thesis.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použité literatury

BRABCOVÁ, Radoslava a kol., 1990. *Didaktika českého jazyka pro studující oboru učitelství na 1. stupni ZŠ*. 1. vyd. Praha: SPN. ISBN 80-04-24251-0.

ČECHOVÁ, Marie, 1985. *Vyučování slohu*. 1. vyd. Praha: SPN. ISBN 14-560-85.

ČECHOVÁ, Marie a Vlastimil STYBLÍK, 1989. *Didaktika češtiny*. 1. vyd. Praha: SPN. ISBN 80-04-22439-3.

ČECHOVÁ, Marie, 1998. *Komunikační a slohová výchova*. Praha: ISV nakladatelství. ISBN 80-85866-32-3.

ČECHOVÁ, Marie a Vlastimil STYBLÍK, 1998. *Čeština a její vyučování: didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a studenty učitelství*. 2. upr. vyd. Praha: SPN. ISBN 80-85937-47-6.

DAVID, Milan, 2004. *Kapitoly z didaktiky slohu na 1. stupni základní školy*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. ISBN 80-7040-718-2.

DOLEŽALOVÁ, Alena Bára, 2021. *Český jazyk 3, učebnice pro 3. ročník*. BRNO: NOVÁ ŠKOLA, s.r.o. ISBN 978-80-7600-215-9.

DOLEŽALOVÁ, Alena Bára, 2021. *Český jazyk 4, učebnice pro 4. ročník*. BRNO: NOVÁ ŠKOLA, s.r.o. ISBN 978-80-7600-216-6.

DOLEŽALOVÁ, Alena Bára, 2021. *Český jazyk 5, učebnice pro 5. ročník*. BRNO: NOVÁ ŠKOLA, s.r.o. ISBN 978-80-7600-228-9.

EISENHUTH, W., SCHULZE, G., STRIETZEL, H., 1977. *Tvorba učebnic: Sborník 1–Strukturní prvky učebnic*. Praha: SPN.

HÁJKOVÁ, Eva, 2021. *Kapitoly z didaktiky českého jazyka pro 1. stupeň ZŠ*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova. ISBN 978-80-7603-268-2.

- HAUSER, Přemysl a Karla ONDRÁŠKOVÁ, 1991. *Základy didaktiky českého jazyka pro 1. st. ZŠ*. 1. vyd. Brno. ISBN 80-210-0239-5.
- HUBÁČEK, Josef, 1981-82. *Obrázky ve vyučování slohu. Komenský: časopis pro učitele 1. stupně základní devítileté školy*. Praha: SPN. 1981-82. č. 106, s. 329.
- HUBÁČEK, Josef, 1989. *Didaktika slohu*. 1. vyd. Praha: SPN. ISBN 14-238-90.
- HUBÁČEK, Josef, 1990. *Didaktika slohu*. 1. vyd. Praha: SPN, 1990. ISBN 80-0424-694-X.
- KONŮPKOVÁ, Monika a Hana MARKOVÁ, 2021. *Český jazyk 2, učebnice pro 2. ročník*. BRNO: NOVÁ ŠKOLA, s.r.o. ISBN 978-80-7600-214-2.
- KOSOVÁ, Jaroslava et al., 2010. *Český jazyk pro 4. ročník základní školy*. PLZEŇ: FRAUS. ISBN 978-80-7238-857-8.
- KOSOVÁ, Jaroslava et al., 2019. *Český jazyk pro 2. ročník základní školy*. PLZEŇ: FRAUS. ISBN 978-80-7489-452-7.
- KOSOVÁ, Jaroslava et al., 2021. *Český jazyk pro 4. ročník základní školy*. PLZEŇ: FRAUS. ISBN 978-80-7489-660-6.
- KRŮŽELOVÁ, Markéta, 2009. *Máme rádi sloh: zábavné náměty k rozvoji klíčových kompetencí při výuce slohu*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-550-9.
- KUKEMELK, Hasso, 1995. *The Appeal of Illustrations and Other Characteristics of Textbooks*. In KRAAV, I., MIKK, J, VASSILCHENKO, L. *Family and Textbook*. Tartu: University of Tartu. ISBN 1406-0361.
- KUŽELOVÁ, Marie a Marie PAVLOVSKÁ, 1996. *Tvořivá dramatika ve výuce slohu*. 1. vyd. Brno. ISBN 80-210-1281-1.
- LUKÁŠOVÁ, Jolana et al., 2016. *Hravá Čeština 2, učebnice pro 2. ročník ZŠ*. PRAHA: TAKTIK. ISBN 978-80-87881-90-3.
- MACEK, Zdeněk, 1984. *Obraz jako didaktický prostředek*. Pedagogika. roč. 34, č. 4, s. 453-469. Bez ISSN.

MAREŠ, Jan, 1995. *Učení z obrazového materiálu*. Pedagogika, roč. 45, č. 4, s. 318-327. ISSN 3330-3815.

MIKK, J, 2000. *The efficiency of illustrations*. Frankfurt a. M.: Peter Lang. Textbooks: Research and Writting. ISBN 978-80-8204-475-9.

OLŽBUTOVÁ, Jana, 2016. *Hravá Čeština 3, učebnice pro 3. ročník ZŠ*. PRAHA: TAKTIK. ISBN 978-7563-004-9.

PRŮCHA, Jan, 1998. *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory a výzkumné pracovníky*. Brno: Paido. ISBN 80-8593-149-4.

PTÁČKOVÁ, Pavlína, 1998. *Sloh*. Praha: LINX & spol. ISBN 80-86194-05-1.

SIKOROVÁ, Zuzana, 2004. *Výběr učebnic na základních a středních školách*. Ostrava: PdF OU. ISBN 80-7042-373-0.

SPOUSTA, Vladimír, 2007. *Vizualizace: gnostický a komunikační prostředek edukologických fenoménů*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-4420-3.

SVOBODA, Karel, 1977. *Didaktika českého jazyka a slohu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

ŠTĚPÁNÍK, Stanislav a kol., 2020. *Školní výpravy do krajiny češtiny*. 1. vyd. Plzeň: Fraus. ISBN 978-80-7489-595-1.

YASAR, Okan a Mehmet SEREMET, 2007. *A Comparative Analysis Regarding Pictures included in Secondary School Geography Textbooks Taught in Turkey*. *International Research in Geographical and Environmental Education*, Vol. 16, č. 2, s. 165. ISSN 1038-2046.

Seznam použitých elektronických zdrojů

Citáty slavných osobností, 2022. *Citáty Jan Amos Komenský* [online]. [cit. 20. 1. 2022]. Dostupné z WWW: <https://citaty.net/autori/jan-amos-komensky/?page=3>

FRAUS, 2022. *Český jazyk 2. – 5. ročník* [online]. [cit. 9. 2. 2022]. Dostupné z: <https://ucebnice.fraus.cz/catalog/cs/i-stupen-cesky-jazyk-cesky-jazyk-2-5-rocnik/ck1scj25rick1scjick1s.html>

Metodický portál RVP, 2016–2022. *Klíčové kompetence* [online]. [cit. 12. 2. 2022]. Dostupné z: <https://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=10842>

NOVÁ ŠKOLA, s. r.o., 2022. *Český jazyk 1. stupeň* [online]. [cit. 10. 2. 2022]. Dostupné z: <https://www.nns.cz/blog/cesky-jazyk-1-stupen/>

Pražský magazín, 2020. *Projekt Komenský 2020 vznikl při příležitosti 350. let od úmrtí učitele národů – Jana Amose Komenského (1592–1670)* [online]. [cit. 15. 2. 2022]. Dostupné z WWW: <https://prazsky-magazin.cz/udalosti/zpravy-z-prahy/projekt-komensky-2020-vznikl-pri-prilezitosti-350-let-od-umrti-ucitele-narodu-jana-amose-komenskeho-1592-1670/>

Rámcové vzdělávací programy, 2021. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Národní ústav pro vzdělávání. [cit. 12. 2. 2022]. Dostupné z WWW: <https://revize.edu.cz/files/rvp-zv-2021.pdf>

TAKTIK, 2022. *Český jazyk* [online]. [cit. 13. 2. 2022]. Dostupné z: <https://www.etaktik.cz/1-stupen-zs/cesky-jazyk/>

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrazový materiál 1: Učebnice Fraus pro 2. ročník, s. 112, cvičení 15, ilustrace <i>Katarina Gasko</i>	23
Obrazový materiál 2: Učebnice Fraus pro 2. ročník, s. 110, cvičení 13, ilustrace <i>Andrea Tachezyová</i>	24
Obrazový materiál 3: Učebnice Nová škola, s. r. o., pro 2. ročník, s. 8, cvičení 2, ilustrace <i>Andrea Schindlerová</i>	25
Obrazový materiál 4: Učebnice Nová škola, s. r. o., pro 2. ročník, s. 98, cvičení 1, ilustrace <i>Andrea Schindlerová</i>	26
Obrazový materiál 5: Učebnice Taktik pro 2. ročník, s. 7, cvičení 1, ilustrace <i>Andrea Schindlerová</i>	27
Obrazový materiál 6: Učebnice Taktik pro 2. ročník, s. 26, cvičení 1, 2, ilustrace <i>Michaela Slezáková a spol.</i>	28
Obrazový materiál 7: Učebnice Taktik pro 2. ročník, s. 47, cvičení 1, ilustrace <i>Michaela Slezáková a spol.</i>	29
Obrazový materiál 8: Učebnice Nová škola, s. r. o., pro 3. ročník, s. 6, cvičení 1, ilustrace <i>Andrea Schindlerová</i>	30
Obrazový materiál 9: Učebnice Nová škola, s. r. o., pro 3. ročník, s. 72, cvičení 2, ilustrace <i>Andrea Schindlerová</i>	31
Obrazový materiál 10: Učebnice Nová škola, s. r. o., pro 3. ročník, s. 105, cvičení 1, ilustrace <i>Andrea Schindlerová</i>	32
Obrazový materiál 11: Učebnice Taktik pro 3. ročník, s. 97, cvičení 1, ilustrace <i>Michaela Slezáková</i>	33

Obrazový materiál 12: Učebnice Fraus pro 4. ročník, s. 98, cvičení 14, ilustrace <i>Ester Kuchynková</i>	35
Obrazový materiál 13: Učebnice Fraus pro 4. ročník, s. 68, ilustrace <i>Rudolf Štorkán</i>	36
Obrazový materiál 14: Učebnice Fraus pro 4. ročník, s. 117, cvičení 24, ilustrace <i>Ester Kuchynková</i>	37
Obrazový materiál 15: Učebnice Fraus pro 4. ročník, s. 130, cvičení 20, ilustrace <i>Rudolf Štorkán</i>	38
Obrazový materiál 16: Učebnice Fraus pro 4. ročník, s. 126, cvičení 8. ilustrace <i>Ester Kuchynková</i>	40
Obrazový materiál 17: Učebnice Fraus pro 4. ročník, s. 143, cvičení 12, ilustrace <i>Rudolf Štorkán</i>	41
Obrazový materiál 18: Učebnice Nová škola, s. r. o., pro 4. ročník, s. 52, cvičení 1, 3, ilustrace <i>Andrea Schindlerová</i>	42
Obrazový materiál 19: Učebnice Nová škola, s. r. o., pro 5. ročník, s. 134, cvičení 2, ilustrace <i>Andrea Schindlerová</i>	43
Obrazový materiál 20: Série obrázků č. 1	47
Obrazový materiál 21: Série obrázků č. 2	48
Obrazový materiál 22: Fraus, 1. obrázek	51
Obrazový materiál 23: Fraus, 2. obrázek	53
Obrazový materiál 24: Fraus, 3. obrázek	54
Obrazový materiál 25: Fraus, 4. obrázek	56
Obrazový materiál 26: Nová škola, 1. obrázek	58
Obrazový materiál 27: Nová škola, 2. obrázek	59

Obrazový materiál 28: Nová škola, 3. obrázek.....	60
Obrazový materiál 29: Nová škola, 4. obrázek.....	62
Obrazový materiál 30: Vlastní série obrázků – <i>Rodinný piknik</i> , 1. obrázek.....	67
Obrazový materiál 31: Vlastní série obrázků – <i>Rodinný piknik</i> , 2. obrázek.....	67
Obrazový materiál 32: Vlastní série obrázků – <i>Rodinný piknik</i> , 3. obrázek.....	68
Obrazový materiál 33: Vlastní série obrázků – <i>Rodinný piknik</i> , 4. obrázek.....	68
Obrazový materiál 34: Vlastní série obrázků – <i>Rodinný piknik</i> , 5. obrázek.....	69
Obrazový materiál 35: Vypravování žákyně 4. třídy – <i>Piknik</i>	73
Obrazový materiál 36: Vlastní obrázek – <i>Výlet</i>	75
Obrazový materiál 37: Vypravování žáka 5. třídy – <i>Výlet</i>	79
Obrazový materiál 38: Ukázka žakovských prací – <i>Módní návrhář</i>	81
Obrazový materiál 39: Vlastní série fotografií – <i>Módní návrhář</i>	82
Obrazový materiál 40: Vlastní série dvou obrázků – <i>Vzkaz</i>	87
Obrazový materiál 41: Čtyři ukázky žakovských prací – <i>Vzkaz žáků 5. třídy</i>	88

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1: <i>Telefonování z hlediska volajícího</i>	52
Graf 2: <i>Telefonování z hlediska volaného</i>	52
Graf 3: <i>Důvod příchodu otce do školy</i>	54
Graf 4: <i>Chování muže vzhledem k paní učitelce</i>	55
Graf 5: <i>Chování muže vzhledem k paní učitelce</i>	60
Graf 6: <i>Michalovo umístění v závodě</i>	61